

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
навчально-науковий юридичний інститут
кафедра трудового, екологічного та аграрного права

ЯРЕМАК З. В.

**ПРЕЦЕДЕНТНА ПРАКТИКА ЄСПЛ
В ЕКОЛОГІЧНИХ СПРАВАХ:**

**методичні вказівки для підготовки до семінарських занять та
самостійної роботи здобувачів вищої освіти
заочної форми навчання
ОП Право спеціальності 081 Право**

Івано-Франківськ,
2024

УДК 341.645:341.231.14]:349.6(072.034)

*Рекомендовано до видання вченою радою Навчально-наукового юридичного інституту
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(протокол № 1 від 29 серпня 2023 року)*

Рецензенти:

Кернякевич-Танасійчук Ю. В., доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри судочинства навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Башурин Н. Я., доктор філософії за спеціальністю 081 Право, викладач кафедри трудового, екологічного та аграрного права, заступник директора навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Яремак З. В. Прецедентна практика ЄСПЛ в екологічних справах: методичні вказівки для підготовки до семінарських занять та самостійної роботи здобувачів вищої освіти заочної форми навчання ОП Право спеціальності 081 Право. Електронне видання. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2024. 55 с.

Методичні вказівки розроблені на основі ОП Право другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 081 Право навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника та є складовою методичного забезпечення вивчення вибіркової освітньої компоненти «Прецедентна практика ЄСПЛ в екологічних справах». Методична розробка покликана сприяти студентам у розумінні змісту, основних вимог, завдань, джерельної бази під час підготовки до занять та контролю знань. В посібнику викладені: завдання до семінарських і практичних занять, які включають короткі методичні рекомендації, що полегшить підготовку до занять, переліки питань, які виносяться на обговорення на занятті, практичних завдань, приклади судової практики. До кожної теми поданий перелік літератури, розширений перелік нормативно-правових актів, які регулюють відповідний вид відносин станом на 01.01.2024, судову практику ЄСПЛ та національних судів, опорний конспект лекцій. Дане видання містить також програму навчальної дисципліни та завдання для самостійної роботи. Методична розробка призначена для здобувачів вищої освіти, викладачів.

УДК 341.645:341.231.14]:349.6(072.034)

© Яремак З. В., 2024

© ПНУ ім. В. Стефаника, 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	6
МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО СЕМІНАРСЬКИХ (ПРАКТИЧНИХ) ЗАНЯТЬ	9
ЗАВДАННЯ ДО СЕМІНАРСЬКИХ (ПРАКТИЧНИХ) ЗАНЯТЬ	11
СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ 1 <i>Порядок звернення до ЄСПЛ із екологічними справами та процедура розгляду</i>	11
СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ 2 <i>Виконання рішень Європейського суду з прав людини. Юридична природа практики ЄСПЛ та її застосування національними судами</i>	14
СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ 3 <i>Право на життя та екологічні права</i>	18
СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ 4 <i>Право на повагу до приватного і сімейного життя та екологічні права</i>	20
МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ	24
ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ	25

ВСТУП

Правове регулювання у сфері охорони довкілля та забезпечення права на його безпечність для життя і здоров'я в Україні є доволі розгалуженим і детальним. Тим не менше, на практиці збереження елементів довкілля та захист екологічних прав є надзвичайно складною справою, у вирішенні якої часто не допомагає система національного судочинства. У таких ситуаціях задіюються міжнародні механізми та інструменти, в тому числі звернення до Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод та її унікального механізму — Європейського суду з прав людини. Для захисту екологічних прав українців ЄСПЛ є особливо цікавим механізмом із таких трьох основних причин. По-перше, ЄСПЛ є чи не єдиним міжнародним судом, процедура якого передбачає можливість звернення приватних осіб, а не лише держав-учасниць Конвенції. Він уповноважений підтверджувати факти порушення прав, охоронюваних Конвенцією, присуджувати виплату справедливої сатисфакції, а також зобов'язувати уряди впроваджувати заходи для виправлення індивідуальних ситуацій заявників та системних порушень. По-друге, попри відсутність у тексті Конвенції права на безпечне для життя і здоров'я довкілля, протягом останніх десятиліть ЄСПЛ розтлумачив зміст деяких положень Конвенції таким чином, аби поширити їх на випадки забруднення довкілля. По-третє, на відміну від деяких західноєвропейських країн, які ще досі сперечаються щодо обсягу застосування Конвенції під час вирішення справ у національних судах проти третіх осіб, тобто щодо питання, чи створює Конвенція зобов'язання для судів, а не тільки для Сторін Конвенції, парламент України у 2006 році визнав практику ЄСПЛ джерелом права — обов'язковими прецедентами, яким українські суди повинні слідувати, вирішуючи справи між фізичними, юридичними особами та органами влади України.

Вибіркова освітня компонента «Прецедентна практика ЄСПЛ в екологічних справах» є складовою освітньо-професійної програми Право підготовки здобувачів освітнього рівня магістр за спеціальністю 081 Право та спрямована на поглиблення та удосконалення теоретичних знань і практичних вмінь та навичок щодо самостійного розв'язання завдань, пов'язаних із вирішенням екологічних спорів та захистом екологічних прав.

Предметом вивчення навчальної дисципліни «Прецедентна практика ЄСПЛ в екологічних справах» є нормативно-правові акти, які регламентують питання діяльності Європейського суду з прав людини, процедуру звернення до Європейського суду, їх тлумачення та механізми реалізації, науково-теоретичні дослідження у цій сфері.

Метою викладання навчальної дисципліни «Прецедентна практика ЄСПЛ в екологічних справах» є набуття магістрантами необхідного рівня знань про правове регулювання суспільних відносин, пов'язаних із застосуванням міжнародного механізму захисту екологічних прав та охорони довкілля, та навичок практичного застосування цих норм для оптимального та

найбільш ефективного механізму захисту екологічних прав.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Прецедентна практика ЄСПЛ в екологічних справах» є формування у здобувачів вищої освіти правового світогляду та мислення; поглиблення засвоєних при вивченні нормативних дисциплін еколого-правового спрямування студентами-магістрантами теоретичних знань щодо міжгалузевих аспектів юридичної природи екологічних прав та механізму їх захисту, закріплення необхідних навичок використання європейських правозахисних механізмів у практичній діяльності, вміння фахово аналізувати рішення Європейського суду з прав людини та визначати рівень ефективності звернення до Європейського суду у конкретних практичних ситуаціях.

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 1. Окремі аспекти роботи Європейського суду з прав людини

Тема 1. Загальна характеристика Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та особливості тлумачення її норм

Історія прийняття Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

Поняття та класифікація норм Європейської конвенції про захист прав і основних свобод людини. Відмінність Конвенції від інших договорів в галузі прав людини.

Поняття тлумачення права та принципи інтерпретації Конвенції про захист прав людини та основоположних свободи: а) принцип ефективного й динамічного тлумачення; б) принцип забезпечення правової визначеності (принцип дотримання прецеденту); в) принцип пропорційності та забезпечення рівноваги інтересів; г) принцип забезпечення певної свободи національного розсуду; д) принцип автономного тлумачення; е) принцип врахування загальноновизнаних міжнародних стандартів і принципів міжнародного права; є) принцип забезпечення мінімальних гарантій прав і свобод людини.

Тема 2. Європейський суд з прав людини: загальні питання діяльності та організації

Порядок формування Європейського суду з прав людини. Регламент Європейського суду.

Структура Європейського суду з прав людини. Повноваження органів ЄСПЛ.

Повноваження функціональних підрозділів Європейського суду з прав людини: пленарного засідання цього Суду, судді, який розглядає справу одноособово, комітету, палати, Великої палати.

Компетенція Суду і внутрішнє право держав-учасниць Конвенції (принцип субсидіарності, принцип відмови від абстрактного контролю, принцип співрозмірності і пропорційності).

Види компетенції ЄСПЛ. Часовий критерій компетенції Суду. Територіальна юрисдикція Суду. Предметний критерій юрисдикції Суду. Компетенція за колом суб'єктів.

Перспективи подальшого реформування Європейського суду з прав людини.

Тема 3. Порядок звернення до ЄСПЛ із екологічними справами та процедура розгляду

Суб'єкти звернення до Європейського суду з прав людини. Правові гарантії особам, які звертаються до ЄСПЛ.

Умови та порядок подання заяви до розгляду у Європейському суді з прав людини. Форма заяви. Терміни подачі заяви до Канцелярії Суду. Реєстрація заяви Канцелярією Суду.

Критерії прийнятності заяви до розгляду у Європейському суді з прав людини: а) юрисдикційні критерії; б) процесуальні критерії; в) матеріальні критерії.

Процедура розгляду справ у Європейському суді з прав людини: а) функції судді-доповідача; б) процедура розгляду заяви щодо прийнятності; в) розгляд справи по суті. Участь третьої сторони у справі; г) поняття «відмова від юрисдикції». Процедура дружнього врегулювання спору. Процедура прийняття пілотного рішення. Порядок винесення рішення Європейським судом з прав людини. Публікації судових рішень.

Тема 4. Виконання рішень Європейського суду з прав людини

Рішення Європейського суду з прав людини: структура, зміст, види.

Складові частини виконання рішень Європейського суду з прав людини: а) виплата відшкодування за завдану заявникові шкоду; б) вжиття заходів індивідуального характеру; в) вжиття заходів загального характеру.

Контроль за виконанням рішення державою-відповідачем.

Законодавство та юридична практика України з питань виконання рішень Європейського суду з прав людини.

Тема 5. Юридична природа практики ЄСПЛ та її застосування національними судами

Вплив рішень Європейського суду з прав людини на національне законодавство України: а) наслідки імплементації Конвенції в національну правову систему; б) правова природа рішень ЄСПЛ; в) вдосконалення національного законодавства на основі Конвенції та практики ЄСПЛ.

Особливості застосування національними судами Конвенції та практики ЄСПЛ.

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 2. Права людини та довкілля в практиці ЄСПЛ

Тема 6. Право на життя та екологічні права

Застосування Європейської конвенції з прав людини для захисту екологічних прав та довкілля.

Умови звернення до ЄСПЛ за захистом екологічних прав.

Зміст права на життя і екологічні права: а) небезпечні види промислової діяльності; б) промислові викиди і здоров'я; в) природні катастрофи.

Зміст позитивних та негативних обов'язків держави щодо захисту екологічних прав у контексті ст. 2.

Матеріальний та процесуальний характер зобов'язань держави щодо дотримання ст. 2.

Особливості застосування національними судами Конвенції та практики ЄСПЛ щодо захисту екологічних прав у світлі ст. 2 Конвенції.

Тема 7. Право на справедливий суд і ефективний захист екологічних прав

Особливості застосування ст. 6 (право на справедливий суд) щодо захисту екологічних прав.

Зміст позитивних та негативних обов'язків держави щодо захисту екологічних прав у контексті ст. 6.

Матеріальний та процесуальний характер зобов'язань держави щодо дотримання ст. 6.

Цивільний і кримінальний аспекти права на справедливий суд у контексті захисту екологічних прав.

Особливості застосування національними судами Конвенції та практики ЄСПЛ щодо захисту екологічних прав у світлі ст. 6 Конвенції.

Тема 8. Право на повагу до приватного і сімейного життя та екологічні права

Особливості застосування ст. 8 (право на повагу до приватного та сімейного життя) щодо захисту екологічних прав.

Зміст позитивних та негативних обов'язків держави щодо захисту екологічних прав у контексті ст. 8.

Матеріальний та процесуальний характер зобов'язань держави щодо дотримання ст. 8.

Особливості застосування національними судами Конвенції та практики ЄСПЛ щодо захисту екологічних прав у світлі ст. 8 Конвенції.

Тема 9. Свобода вираження поглядів та екологічні права

Особливості застосування ст. 10 (свобода вираження поглядів) щодо захисту екологічних прав.

Зміст позитивних та негативних обов'язків держави щодо захисту екологічних прав у контексті ст. 10.

Матеріальний та процесуальний характер зобов'язань держави щодо дотримання ст. 10.

Особливості застосування національними судами Конвенції та практики ЄСПЛ щодо захисту екологічних прав у світлі ст. 10 Конвенції.

Тема 10. Право власності та екологічні права

Особливості застосування ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції (право на мирне володіння своїм майном) щодо захисту екологічних прав.

Зміст позитивних та негативних обов'язків держави щодо захисту екологічних прав у контексті ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції.

Матеріальний та процесуальний характер зобов'язань держави щодо дотримання ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції.

Особливості застосування національними судами Конвенції та практики ЄСПЛ щодо захисту екологічних прав у світлі ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО СЕМІНАРСЬКИХ (ПРАКТИЧНИХ) ЗАНЯТЬ

При вивченні навчальної дисципліни використовуються такі форми навчальної роботи: лекції, семінарські заняття, консультації, написання письмових контрольних робіт, самостійна робота студентів.

Семінарське заняття – вид навчального заняття, на якому викладач організовує обговорення студентами питань з попередньо визначених силабусом тем. Семінарські заняття проводяться у формі бесіди, рецензування та обговорення рефератів, доповідей, дискусій. *Практичне заняття* – це вид навчального заняття, на якому викладач організовує детальний розгляд студентами окремих теоретичних положень навчальної дисципліни та формує вміння і навички їх практичного застосування шляхом індивідуального виконання студентами відповідно сформульованих завдань.

На заняттях з навчальної дисципліни «Прецедентна практика ЄСПЛ в екологічних справах» поєднуються форми проведення семінарських та практичних занять, фронтальне та індивідуальне опитування студентів, усна і письмова перевірка знань, детальний аналіз практичних завдань – реальних юридичних справ та фактів. Перелік тем семінарських занять визначений силабусом. Семінарські (практичні) заняття проводяться з основних тем і є ефективною формою закріплення теоретичних знань, отриманих на лекціях і під час самостійної роботи з навчальною і науковою літературою. Головна *мета* семінарських (практичних) занять — опанування студентами навчальної дисципліни, забезпечення глибокого і всебічного аналізу та колективного обговорення основних проблем дисципліни, формування вміння творчого застосування отриманих знань на практиці.

Цей посібник містить вимоги, питання, практичні завдання і перелік джерел для забезпечення підготовки студентів заочної форми до семінарських (практичних) занять. До кожної теми, що виноситься для аналізу на семінарське заняття, подана коротка анотація, в якій вказується на чому потрібно зосередити увагу при вивченні теми. До тем також поданий перелік питань, що носять конкретний, деталізований характер і цим самим забезпечують глибше розуміння теми та акцентують увагу на основних положеннях законодавства, а також перелік спеціальної літератури, чинних нормативно-правових актів та судової практики. До змісту семінарських занять також включені практичні завдання, які передбачають юридичний аналіз відносин, кваліфікацію юридичних фактів, що мали місце. При вирішенні практичних завдань, насамперед необхідно проаналізувати коло відносин, які склалися, та вибрати правові норми, що підходять для врегулювання в даному випадку. Вибравши норму, слід переконатись в її чинності та аутентичності тексту, перевірити межі дії, щоб впевнитись, що саме вона (чи кілька норм), стануть нормативною підставою правової кваліфікації. В процесі аналізу норми відбувається також її тлумачення, з'ясування змісту з урахуванням вивчених теоретичних положень. Правова

кваліфікація представляє собою юридичну оцінку всієї сукупності фактичних обставин справи шляхом віднесення конкретного випадку до сфери дії певних юридичних норм.

Підготовка до семінарських (практичних) занять не вимагає переписування (відтворення) положень підручників чи статей нормативно-правових актів, однак для належних, обґрунтованих відповідей попередньо мають бути проаналізовані та занотовані (письмово чи в електронній формі) номери статей, їх положення, висновки та анотації наукових джерел, які використовуються при відповідях.

Основою підготовки до занять виступають такі базові навчальні та наукові джерела:

1. Теорія та практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: компендіум / [О. В. Сердюк, Ю. В. Щокін, І. В. Яковюк та ін.]; за заг. ред. О. В. Сердюка, І. В. Яковюка. 2-ге вид., допов. Харків: Право, 2019. 404 с.

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року, зі змінами і доповненнями, внесеними протоколами № 11 і № 14 до Конвенції URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

3. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>

4. Практичний посібник щодо прийнятності заяв. Рада Європи / Європейський суд з прав людини. Страсбург, 2014. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Admissibility_guide_UKR.pdf

5. How to make a valid application/ 2023 URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Application_Notes_UKR.pdf

6. Формуляр заяви до ЄСПЛ / ECHR Application form. URL: <https://echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=applicants/forms&c=>

7. За ред. О. Кравченко. Стратегічні судові справи на захисті екологічних прав та довкілля МБО "Екологія-Право-Людина", 2014.

8. Краснова М.В., Краснова Ю.А. Реалізація та захист екологічних прав громадян: теоретико-правові аспекти: наукове видання. Київ: ФОП Ямчинський О.В., 2021.

9. Гнатівський М. та ін. Дослідження практики Європейського суду з прав людини для визначення Національних стандартів компенсацій порушення державою прав людини [Текст]: інфор.-аналіт. Звіт. К. : Атіка, 2011.

10. Застосування Європейської конвенції з прав людини для захисту екологічних прав та довкілля (посібник) / Є. Алексеєва, О. Мелень-Забрамна, Д. Скрильніков. Видавництво «Компанія Манускрипт»: Львів, 2016.

ЗАВДАННЯ ДО СЕМІНАРСЬКИХ (ПРАКТИЧНИХ) ЗАНЯТЬ

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 1 (2 год.)

Тема. Порядок звернення до ЄСПЛ із екологічними справами та процедура розгляду

Вивчення даної теми має велике практичне значення, оскільки дає змогу студентам усвідомити процес провадження по справі в Європейському Суді з прав людини. Відповідно до ст. 33 та ст. 35 ЄКПЛ суб'єктами звернення до ЄСПЛ може бути як держава (міждержавна заява), так і будь-яка фізична особа, неурядова організація або група осіб (індивідуальна заява). Індивідуальна скарга вперше в світовій історії уможливила правовий захист для окремих осіб на міжнародному рівні, в рамках міжнародної угоди та через незалежні органи правосуддя і, головне, навіть проти власної держави.

Варто зауважити, що європейське право визначає критерії прийнятності для розгляду індивідуальних заяв в ЄСПЛ за аналогією з поняттям юрисдикції в українському законодавстві. Студентам необхідно детально вивчити ст. 34 та ст. 35 Конвенції.

Європейським судом з прав людини напрацьовано рекомендації щодо порядку звернення до нього, що надає особі більше шансів для прийняття, розгляду та вирішення його справи в Європейському суді.

Процедура розгляду справи в ЄСПЛ досить складна, має інший характер, ніж характер національних судів та складається з двох видів провадження: провадження щодо прийнятності заяви до розгляду; провадження по суті.

При роботі над даним семінаром, доцільно сфокусувати увагу на таких основних поняттях, як компетенція функціональних органів Європейського суду з прав людини при розгляді справи.

Потребують вивченню спеціальні процедури, які застосовуються Судом при розгляді справи: дружнього врегулювання спору, односторонньої заяви, пілотного рішення тощо.

Питання для обговорення:

1. Суб'єкти звернення до Європейського суду з прав людини. Правові гарантії особам, які звертаються до ЄСПЛ.

2. Умови та порядок подання заяви до розгляду у Європейському суді з прав людини. Форма заяви. Терміни подачі заяви до Канцелярії Суду. Реєстрація заяви Канцелярією Суду.

3. Критерії прийнятності заяви до розгляду у Європейському суді з прав людини:

- а) юрисдикційні критерії;
- б) процесуальні критерії;
- в) матеріальні критерії.

4. Процедура розгляду справ у Європейському суді з прав людини:

- а) функції судді-доповідача;
- б) процедура розгляду заяви щодо прийнятності;
- в) розгляд справи по суті. Участь третьої сторони у справі;
- г) поняття «відмова від юрисдикції».

5. Процедура дружнього врегулювання спору.

6. Процедура прийняття пілотного рішення.

7. Порядок винесення рішення Європейським судом з прав людини.

Публікації судових рішень.

Контрольні питання:

1. Визначте поняття «прийнятність заяв» до Європейського суду з прав людини. Як співвідноситься це поняття з національною практикою?
2. Чим відрізняється рішення про прийнятність заяви від судового рішення Суду?
3. З якого моменту обчислюється 4-місячний строк для звернення в Європейський суд?
4. Дайте характеристику поняття «ефективність національних засобів правового захисту».
5. Винятки з правила використання національних засобів захисту, юрисдикційних критеріїв прийнятності.
6. Охарактеризуйте критерій неприйнятності заяви до розгляду «ідентичність заяви до поданої на розгляд іншого міжнародного органу розслідування чи врегулювання»?
7. Охарактеризуйте критерій неприйнятності заяви до розгляду «зловживання правом на звернення до Європейського суду з прав людини»?
8. Охарактеризуйте критерій прийнятності заяви до розгляду «заподіяння суттєвої шкоди»?
9. Опрацюйте Регламент Європейського суду з прав людини (особливо Розділ II, Гл. 1, 2, 4 – 6, 8, 10). Які стадії розгляду проходить справа в Європейському суді з прав людини?
10. Якою компетенцією наділені суддя, який розглядає справу одноособово; комітети Суду; палати Суду; Велика палата?
11. Процедури прийняття рішення на основі односторонньої декларації.
12. Порядок набрання чинності рішеннями Європейського суду з прав людини.

Термінологічне завдання: індивідуальна заява, критерії прийнятності, пряма жертва, опосередкована жертва, потенційна жертва, ефективність національних засобів правового захисту; суддя-доповідач, дружнє врегулювання, одностороння декларація, ухвала ЄСПЛ, рішення ЄСПЛ, остаточні рішення, рішення, які набувають статусу остаточного, відмова від юрисдикції.

Методичне завдання:

(відобразити у конспекті підготовки до семінарського заняття)

1. Складіть схему контрольного механізму Конвенції після набрання чинності Протоколом № 11.
2. Схематично зобразіть зміни в організації процедури після набрання чинності Протоколом № 14.
3. На основі аналізу норм Конвенції та протоколів до неї, сформулюйте

основні принципи діяльності ЄСПЛ.

Практичне завдання:

1. Опрацюйте Нотатку для заповнення формуляру заяви (https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/application_notes_ukr) та сформулюйте зміст заяви до Європейського суду з прав людини. За основу використайте рішення ЄСПЛ у справі «Зеленчук і Цицюра проти України» (<https://minjust.gov.ua/files/general/2023/04/06/20230406073203-39.pdf>).

Література:

1. Андріанов К.В. Роль контрольного механізму Конвенції про захист прав і основних свобод людини в процесі реалізації її норм: дис... канд. юрид. наук. К., 2002. 185 с. URL: <http://www.disslib.org/rol-kontrolnoho-mekhanizmu-konventsii-pro-zakhyst-prav-i-osnovnykh-svobod-ljudyny-v.html>
2. Безе А. Процедура ухвалення пілотних рішень Європейським Судом з прав людини: перспективи та проблеми. *Європейське право*. 2013. № 1–2. С. 84–100.
3. Bond M. An introduction to the European Convention on Human Rights. 2018.
4. Бурма С. К. Міжнародно-правова характеристика інституту дружнього врегулювання в європейському суді з прав людини : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.11 – міжнародне право. Одеса, 2015. 20 с.
5. Бунчук О. Теоретичні та правові засади юрисдикції Європейського суду з прав людини. *Наукові перспективи (Науківі perspektivi)*. 2022. № 5 (23).
6. Гудима Д. Принцип екстериторіальності у практиці Європейського суду з прав людини. *Право України*. 2015. № 2. С. 113-128.
7. Дотан Ш. Судова тактика в Європейському суді з прав людини. *Європейське право*. К.: "Ин Юре", 2013. № 1-2. С. 58-84.
8. Завгородній В. Юридичні властивості judgments (постанов) Європейського суду з прав людини, що ухвалюються по суті справи. *Law & Border*. 2023. № 2 (2). С. 57-77.
9. Звернення до Європейського суду з прав людини / авт.-упорядн. Р. О. Куйбіда, Т. В. Руда. К., 2016. 76 с.
10. Калюжна Є. С. Забезпечення прав людини в Україні за матеріалами практики Європейського суду з прав людини : дис. ... д-ра філос.: 081, 07. Одеса, 2024. 204 с.
11. Караман І.В., Козіна В.В. Європейський суд з прав людини, Європейська конвенція з прав людини та індивідуальні заяви: перше знайомство. К.: ВАІТЕ, 2015. 136 с.
12. Кожемякіна Т. В., Лазарева М. І. Особливості нормативного закріплення адміністративно-правового статусу Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини. *Правова держава*. 2023. № 50. С. 19-27.
13. Морська Н. Л., Потапов О. А., Ювсечко Я. В. Судові гарантії прав людини та співвідношення національних засобів правового захисту з юрисдикцією Європейського суду з прав людини (досвід для України). *Академічні візії*. 2023. № 19.
14. Нечипорук Г.Ю., Бисага Ю.М., Берч В.В., Дешко Л.М., Бисага Ю.Ю., Нечипорук К.О. Конституційне право на звернення до Європейського суду з прав людини та механізм реалізації права на виконання його рішень: Монографія. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2020. 196 с.
15. Практичний посібник щодо прийнятності заяв. Страсбург, 2014. 101 с.
16. Роль ЄСПЛ у забезпеченні належного та ефективного механізму захисту прав людини в Україні. *Юридична газета online*. Серпень 2019 року. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/rol-espl-u-zabezpechenni-nalezhnogo-ta-efektivnogo-mehanizmu-zahistu-prav-lyudini-v-ukrayini.html>
17. Ромців О. І. Міжнародно-правові механізми захисту прав та свобод людини в

умовах війни: практика ЄСПЛ. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 6. С. 168-172.

18. Rozumovskyi O. S. Критерії прийнятності індивідуальних заяв до Європейського суду з прав людини. *Law and Safety*. 2020. № 78 (3). С. 38-44.

19. Сенаторова О. В. Еволюція європейської системи захисту прав людини. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету : серія: Право*. 2017. Т. 3. Вип. 47. С. 170-176.

20. Сухарева А. Європейський Суд з прав людини, як еталон справедливості з відновлення порушених прав. *Дотримання прав і свобод людини Національною поліцією України в умовах глобальних викликів сьогодення: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції*, м. Одеса, 27 жовтня 2023 р. Одеса : ОДУВС, 2023. С.125-128.

21. Чепель О. Д. (2018). Звернення з заявою до Європейського суду з прав людини: теоретико-правові аспекти. *Науковий журнал «Право і суспільство*. № (2). С. 239-241.

Нормативно-правові акти:

13. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року зі змінами та доповненнями, внесеними згідно з протоколами № 11 і № 14 до Конвенції. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

14. Протокол № 15 про внесення змін до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: міжнар. док. від 24.06.2013 р. / Рада Європи. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-13

15. Протокол № 16 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: міжнар. док. від 02.10.2013 р. / Рада Європи. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_002-13

16. Регламент Європейського суду з прав людини зі змінами та доповненнями. URL: http://www.echr.coe.int/Documents/Rules_Court_ENG.pdf [In English].

17. [Європейська угода про осіб, які беруть участь у процесі Європейського суду з прав людини](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_324#Text) від 05.03.1996 р. (Україна ратифікувала 23.06.2004 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_324#Text

18. Про організаційні заходи, пов'язані із забезпеченням представництва України під час розгляду справ у Європейському суді з прав людини: Постанова КМУ від 29.04.2004 № 553. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/553-2004-%D0%BF#Text>

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 2 (2 год.)

Тема. Виконання рішень Європейського суду з прав людини.

Юридична природа практики ЄСПЛ та її застосування національними судами

При вивченні даної теми студенти, перш за все, повинні детально проаналізувати Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод та Протоколи до неї (особливо Протоколи № 11, 14), в тій частині, що стосується прийняття рішення Європейським Судом, його зміст, порядок оголошення, а також умови виконання рішення ЄСПЛ.

Окрім того, важливим є питання контролю за виконанням рішень ЄСПЛ, який здійснюється як на міжнародному рівні Комітетом міністрів Ради Європи, так і на національному – Урядовим уповноваженим у справах ЄСПЛ. У зв'язку з цим необхідно ознайомитися із повноваженнями, якими наділений Комітет міністрів РЄ, знати зміни, внесені Протоколом 14 у його повноваження, а також бути обізнаним із національним законодавством з питань виконання рішень Суду, зокрема із Законом України від 23.02.2006 р. «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав

людини», з постановою КМУ від 31.05.2006 р. № 784 «Про заходи щодо реалізації Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»».

Ефективність міжнародно-правового регулювання багато в чому залежить від способів імплементації міжнародних правових норм у внутрішні правові системи. Міжнародні органи і суди з прав людини, як правило наділені обмеженою компетенцією, а тому надання окремим особам права безпосередньо посилається на норми міжнародного права стосовно прав людини у внутрішніх судах служить досить ефективним засобом захисту забезпечення відповідних міжнародних стандартів.

Питання для обговорення:

1. Рішення Європейського суду з прав людини: структура, зміст, види.
2. Виконання рішень Європейського суду з прав людини:
 - а) виплата відшкодування за завдану заявникові шкоду;
 - б) вжиття заходів індивідуального характеру;
 - в) вжиття заходів загального характеру.
3. Контроль за виконанням рішення державою-відповідачем.
4. Законодавство та юридична практика України з питань виконання рішень Європейського суду з прав людини.
5. Вплив рішень Європейського суду з прав людини на національне законодавство України:
 - а) наслідки імплементації Конвенції в національну правову систему;
 - б) правова природа рішень ЄСПЛ;
 - в) вдосконалення національного законодавства на основі Конвенції та практики ЄСПЛ.
6. Особливості застосування національними судами Конвенції та практики ЄСПЛ.

Контрольні питання:

1. Через який строк рішення ЄСПЛ набирає чинності?
2. Назвіть основні відмінності у схемі реалізації рішень національних судів та процесі виконання державою рішень ЄСПЛ.
3. На який орган покладено здійснення нагляду за виконанням державами рішень ЄСПЛ?
4. Якими повноваженнями наділено Комітет Міністрів Ради Європи?
5. У чому полягає відмінність між стандартною та посиленою процедурами нагляду за виконанням державами рішень ЄСПЛ?
6. Які дії Органу представництва щодо вжиття додаткових заходів індивідуального характеру?
7. Передумови приєднання України до Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Які це мало наслідки для національної правової системи?
8. Проаналізуйте правові наслідки ратифікації Європейської конвенції Україною.
9. У чому полягають обов'язки держави-учасниці Європейської конвенції? Визначте поняття «позитивні» обов'язки держави.

10. Який порядок застосування Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини у сфері законодавства та в адміністративній практиці.

11. Правові підстави використання судами України прецедентів Європейського суду з прав людини.

12. Умови застосування Конвенції та рішень Євросуду.

13. Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи для держав-учасниць Конвенції щодо імплементації Конвенції та прецедентної практики Європейського суду з прав людини в національні правові системи.

Термінологічне завдання: «процедура», «факти», «право», «постанова», окрема думка судді, особлива думка судді, виконання рішення ЄСПЛ, заходи загального характеру, заходи індивідуального характеру, справедлива сатисфакція, імплементація, судовий прецедент, прецедент тлумачення.

Методичне завдання:

(відобразити у конспекті підготовки до семінарського заняття)

1. Проаналізуйте статистичні дані щодо кількісних показників виконання рішень ЄСПЛ за останні 3 роки.

2. Дискусія на тему: «Якими бути рішенням ЄСПЛ: обов'язковими чи рекомендаційними для держави-відповідача?» Підготуйте аргументацію однієї та іншої точок зору.

Практичне завдання:

Визначте зміст права на справедливий суд, гарантовано ст. 6 конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (за запропонованим зразком):

Елементи змісту	Рішення ЄСПЛ
Суд, встановлений законом	«Сокурєнко і Стригун проти України»
Публічність і т.д.	«Лучанінова проти України» від 9.06.2011 р., заява № 16347/02

Література:

1. Bond M. An introduction to the European Convention on Human Rights. 2018.

2. Бучинський О. Вплив практики Європейського суду з прав людини на розвиток правових систем країн – членів Ради Європи. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція.* 2019. № 37 С. 163–166.

3. Гарасимів О. Ю. Вплив практики Європейського суду з прав людини на вдосконалення правозахисного законодавства в Україні (загальнотеоретичний аспект): дис. на здобуття наук. ступ. к.ю.н. Львів, 2020 р.

4. Драган О. Практика Європейського суду з прав людини щодо тимчасово окупованих територій України. *Актуальні питання у сучасній науці* 2024. № 2 (20).

5. Завгородній В. А. Практика Європейського Суду з прав людини та її вплив на юридичну діяльність в Україні (теоретико-правовий аналіз): дис. ...д-ра юрид.наук:

12.00.01. Дніпро, 2021. 517 с.

6. Завгородній В. Юридичні властивості judgments (постанов) Європейського суду з прав людини, що ухвалюються по суті справи. *Law & Border*. 2023. № 2 (2). С. 57-77.

7. Іващенко В. А. Міжнародні стандарти захисту прав людини та їх впровадження у національне законодавство. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. 2024. № 4.

8. Імплементация Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського Суду з прав людини в національну правову систему України URL: https://minjust.gov.ua/m/str_14104

9. Караман І.В., Козіна В.В. Європейський суд з прав людини, Європейська конвенція з прав людини та індивідуальні заяви: перше знайомство. К.: ВАІТЕ, 2015. 136 с.

10. Кожемякіна Т. В., Лазарева М. І. Особливості нормативного закріплення адміністративно-правового статусу Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини. *Правова держава*. 2023. № 50. С. 19-27.

11. Кононеко В.П. Практика Європейського суду з прав людини як «живе право» та конституційне право на життя. *Правова держава*. 2019. № 35. С. 89-95.

12. Павлюковець Т. Роль та місце рішень ЄСПЛ в українській судовій системі. *Юридична газета*. № 22 (78). URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/rol-ta-misce-rishen-espl-v-ukrayinskiy-sudoviy-sistemi.html>

13. Роль ЄСПЛ у забезпеченні належного та ефективного механізму захисту прав людини в Україні. *Юридична газета online*. Серпень 2019 року. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/rol-espl-u-zabezpechenni-nalezhnogo-ta-efektivnogo-mehanizmu-zahistu-prav-lyudini-v-ukrayini.html>

14. Ромців, О. І. Міжнародно-правові механізми захисту прав та свобод людини в умовах війни: практика ЄСПЛ. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 6. С. 168-172.

Стовба О. Легітимні очікування: практика Європейського суду з прав людини. *Наука і техніка сьогодні*. 2024. № 1 (29).

15. Чубенко А. Вплив практики Європейського Суду з прав людини на конституційне судочинство в Україні. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/7301/1/CHubenko_1009.pdf

Нормативно-правові акти:

19. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року зі змінами та доповненнями, внесеними згідно з протоколами № 11 і № 14 до Конвенції. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

20. Протокол № 15 про внесення змін до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: міжнар. док. від 24.06.2013 р. / Рада Європи. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-13

21. Протокол № 16 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: міжнар. док. від 02.10.2013 р. / Рада Європи. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_002-13

22. Регламент Європейського суду з прав людини зі змінами та доповненнями. URL: http://www.echr.coe.int/Documents/Rules_Court_ENG.pdf [In English].

23. Практична рекомендація «Вимоги щодо справедливої сатисфакції», видана Головою Суду 28 березня 2007 р. відповідно до правила 32 Регламенту Суду. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/PD_satisfaction_claims_UKR

24. Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23.05.1969 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text

25. Про міжнародні договори України: Закон України від 29.06.2004 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text>

26. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав

людини: Закон України від 23.02.2006 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>

27. Рекомендація R (81) 7 Комітету міністрів державам-членам стосовно шляхів полегшення доступу до правосуддя від 14.05.1981 р. URL: <https://court.gov.ua/userfiles/08.pdf>

28. Рекомендація R (84) 5 Комітету міністрів державам-членам стосовно принципів цивільного судочинства, що направлені на удосконалення судової системи від 28.02.1984 р. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_84_5_1984_02_28.pdf

29. Рекомендація Rec(2004)5 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо перевірки законопроектів, існуючих законів та адміністративної практики на відповідність стандартам, викладеним в Європейській конвенції з прав людини, від 12.05.2004 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_574#Text

30. Рекомендація Rec(2004)4 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам про роль Європейської конвенції з прав людини в університетській освіті та професійній підготовці» (від 12.05.2004). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_573#Text

31. Методичні рекомендації для центральних органів виконавчої влади щодо застосування в законотворчій діяльності Конвенції про захист прав і основних свобод людини: постанова колегії Міністерства юстиції України від 21.11.2000 р. № 11. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0040323-00#Text>

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 3 (2 год.)

Тема. Право на життя та екологічні права

При вивченні даної теми студенти, перш за все, повинні детально проаналізувати Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод та прецедентну практику ЄСПЛ в тій частині, що стосується прийняття рішення ЄСПЛ за ст. 2 в контексті захисту «екологічних прав».

ЄСПЛ під «правом на життя» «в світлі екологічних справ» розуміє, зокрема:

- обов'язок держави гарантувати безпеку життя людей в межах її юрисдикції;*
- обов'язок державних органів гарантувати безпеку життя навіть тоді, коли джерелом загрози є небезпечна діяльність приватних чи недержавних суб'єктів, фізичних осіб. Обсяг обов'язків держави залежить від таких чинників, як небезпечність діяльності та передбачуваність ризиків для життя;*
- обов'язок запобігати втраті життя, навіть у випадках природних катастроф, на відміну від промислових аварій, де держава повинна мати готову систему оповіщення та захисту населення;*
- існування законодавчої та адміністративної системи запобігання порушення права на життя в результаті природних чи антропогенних катастроф;*
- незалежне та неупереджене розслідування фактів позбавлення життя, у випадку таких катастроф надавати відповідну реакцію постраждалим, у тому числі через судові механізми, переслідувати і кара-ти винних у порушенні цього права.*

Питання для обговорення:

1. Застосування Європейської конвенції з прав людини для захисту екологічних прав та довкілля.
2. Умови звернення до ЄСПЛ за захистом екологічних прав.
3. Зміст права на життя і екологічні права:
 - а) небезпечні види промислової діяльності;
 - б) промислові викиди і здоров'я;

в) природні катастрофи.

4. Зміст позитивних та негативних обов'язків держави щодо захисту екологічних прав у контексті ст. 2.

5. Матеріальний та процесуальний характер зобов'язань держави щодо дотримання ст. 2.

6. Особливості застосування національними судами Конвенції та практики ЄСПЛ щодо захисту екологічних прав у світлі ст. 2 Конвенції.

Контрольні питання:

1. Які екологічні права людини ви знаєте?

2. Які порушення екологічних прав вам відомі?

3. У яких законодавчих актах України найповніше розкрито питання охорони екологічних прав та прав людини?

4. Які екологічні права підпадають під захист у контексті ст. 2 «право на життя»?

5. Зміст позитивного обов'язку держави у контексті дотримання права на життя?

6. Які превентивні заходи повинна вжити держава, щоб вважалось, що вона ефективно захищає це право?

7. Процесуальний аспект права на життя та екологічних прав у світлі цієї статті?

8. Які механізми покращення захисту права на безпечне для життя та здоров'я довкілля можете запропонувати?

Термінологічне завдання: «право на життя», «передбачувані стихійні лиха», «свобода розсуду», «ex officio», матеріальний аспект права на життя, процесуальний аспект права на життя, позитивні обов'язки держави, негативні обов'язки держави.

Практичне завдання:

1. Визначте зміст порушення права на життя у справі *Oneryildiz (Oneryildiz) (48939/99) (рішення остаточне з 30/11/2004:* <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-67614%22%7D>

Ознайомтеся із Планом дій щодо виконання рішення ([https://hudoc.exec.coe.int/ENG#%7B%22execidentifier%22:%5B%22DH-DD\(2017\)555E%22%7D](https://hudoc.exec.coe.int/ENG#%7B%22execidentifier%22:%5B%22DH-DD(2017)555E%22%7D))

Дайте оцінку рішення та заходам для його виконання.

2. Проаналізуйте справу *Brincat and Others v. Мальта, 2014.*

Визначте, яким чином ЄСПЛ оцінив процесуальний аспект обов'язку держави (проведення незалежного та безстороннього розслідування «ex officio»)?

3. Опрацюйте рішення Європейського суду з прав людини, що

стосуються порушення екологічних прав контексті ст. 2:

- а) [Budayeva and Others v. Росія](#), 2008 р.
- б) [M. Ozel and Others v. Туреччина](#), 2015 р.

Підготуйте витяг з рішення, в якому обґрунтовано позицію Суду щодо порушення цих прав.

4. Проаналізуйте постанову КЦС ВС у справі №369/7171/16-ц від 5.04.2023 на предмет релевантності практиці ЄСПЛ щодо екологічних справ.

Література:

1. Бабіч А. Практика Європейського суду з прав людини у сфері забезпечення екологічних прав громадян. *Підприємництво господарство і право*. 2019. № 11. С. 161-165.
2. Денисенко К. В. Проблеми реалізації права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. С. 323-327.
3. Джига Д. В. Захист екологічних прав громадян: практика ЄСПЛ та напрямки удосконалення національного законодавства. *Журнал східноєвропейського права*. 2020. № 82. С. 171-180.
4. Коваленко В. В. Практика Європейського суду з прав людини – зв'язок довкілля і прав людини. *Юридичний науковий електронний журнал* 2019. № 6. С. 452-456.
5. Коритко Л. Я. Порушення екологічних прав людини в Україні в період воєнного стану (на прикладі Каховської катастрофи). *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. № 40.
6. Лихогляд В. П. Захист екологічних прав людини в Європейському суді з прав людини. *Південноукраїнський правничий часопис, Проблеми екологічного законодавства*. 2019. № 4, ч. 2. С. 147-151
7. Панкевич О., Гаврильців М. Концепція захисту екологічних прав у практиці Страсбурзького суду: деякі загальнотеоретичні та філософсько-правові аспекти. *Право України*. 2023. № 6. С. 51–68.
8. Соболева А. А. Роль практики Європейського суду з прав людини у захисті екологічних прав громадян. *Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Conference «Science: Development and Factors its Influence» (June 6-8, 2023). Amsterdam, Netherlands*. 2023. № 157. С. 203-207.
9. Сурілова О. О. Захист екологічних прав людини в практиці Європейського суду з прав людини. *Правове життя сучасної України: у 2 т.: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 трав. 2019 р.)*. Одеса, 2019. С. 374–377.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 4 (2 год.)

Тема. Право на повагу до приватного і сімейного життя та екологічні права

При вивченні даної теми студенти, перш за все, повинні детально проаналізувати Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод та прецедентну практику ЄСПЛ в тій частині, що стосується прийняття рішення ЄСПЛ за ст. 8 в контексті захисту «екологічних прав».

ЄСПЛ під цим правом «в світлі екологічних справ» розуміє, зокрема:

- при порушенні цієї статті екологічні чинники повинні прямо та серйозно впливати на приватне та сімейне життя, житло заявників. Серйозність впливу визначається

рівнем та тривалістю впливу, фізичними та психологічними наслідками для людей та загальним екологічним станом;

- обов'язок держави вжити заходів до гарантування поваги стосовно цього права та запобігання втручанню з боку як державних, так і приватних суб'єктів;

- обов'язок державних органів інформувати громадськість про екологічні ризики;

- рішення державних органів, які можуть впливати на довкілля так, що буде втручання в приватне життя чи житло, повинні відповідати таким умовам: бути у формі закону, переслідувати законну мету, бути пропорційними до переслідуваної мети (дотримання балансу між державними інтересами та індивідуальними правами).

Питання для обговорення:

1. Особливості застосування ст. 8 (право на повагу до приватного та сімейного життя) щодо захисту екологічних прав.

2. Зміст позитивних та негативних обов'язків держави щодо захисту екологічних прав у контексті ст. 8.

3. Матеріальний та процесуальний характер зобов'язань держави щодо дотримання ст. 8.

4. Особливості застосування національними судами Конвенції та практики ЄСПЛ щодо захисту екологічних прав у світлі ст. 8 Конвенції.

Контрольні питання:

1. Які екологічні права підпадають під захист у контексті ст. 8 «право на повагу до приватного та сімейного життя»?

2. Які порушення екологічних прав в контексті ст. 8 Конвенції Вам відомі?

3. Зміст позитивного обов'язку держави у контексті дотримання права на повагу до приватного та сімейного життя?

4. Які превентивні заходи повинна вжити держава, щоб вважалось, що вона ефективно захищає це право?

5. Процесуальний аспект права на повагу до приватного та сімейного життя та екологічних прав у світлі цієї статті?

6. Які механізми покращення захисту права на безпечне для життя та здоров'я довкілля можете запропонувати?

Термінологічне завдання: «право на повагу до приватного та сімейного життя», автономні поняття: «приватне життя», «сімейне життя», «житло», «негативні» та «позитивні» зобов'язання, «втручання», «умови виправданості втручання», «законність», «необхідність у демократичному суспільстві», «пропорційність».

Методичне завдання:

Дослідити та визначити сферу дії ст. 8 Конвенції:

- підстави виправданості втручання у права, гарантовані ЄСПЛ («трискладовий тест»): «згідно із законом», «легітимна мета», «необхідність у демократичному суспільстві»;

- вимоги до якості «закону» у світлі практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ);
- критерії визначення «необхідності в демократичному суспільстві»;
- різницю між «негативними» і «позитивними» зобов'язаннями держави;
- особливості оцінки виконання позитивних зобов'язань (законність, легітимна мета, балансування конкуруючих інтересів).

Практичне завдання:

1. Опрацюйте рішення Європейського суду з прав людини, що стосуються порушення екологічних прав в контексті ст. 8:

а) «Гримковська проти України», заява № 38182/03: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_729#Text;

б) «Дубецька та інші проти України», заява 30499/03: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_689#Text;

г) «Дземюк проти України», заява № 39758/05: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a51#Text.

Дайте відповідь на такі питання:

1) чи підпадають правовідносини у конкретній справі під дію ст. 8 ЄКПЛ;

2) визначте норми матеріального права (національного законодавства), які регулюють відповідні правовідносини, та співставте національне законодавство зі статтею 8 ЄКПЛ та практикою ЄСПЛ;

3) проаналізуйте рішення ЄСПЛ, визначте загальні принципи, викладені у рішеннях ЄСПЛ;

4) як ЄСПЛ обґрунтовує правомірність (законність) чи неправомірність підстав втручання державного органу у права, гарантовані статтею 8 ЄКПЛ;

5) перевірте наявність «нагальної суспільної потреби» та визначіть у чому вона полягає;

б) визначте дотримання пропорційності між суспільним та приватним інтересом.

2. Проаналізуйте постанову КЦС ВС у справі № 444/2768/21 від 30.11.2023 р. (<https://reyestr.court.gov.ua/Review/115444681>) на предмет релевантності практиці ЄСПЛ щодо екологічних справ.

Література:

1. Бабіч А. Практика Європейського суду з прав людини у сфері забезпечення екологічних прав громадян. *Підприємництво господарство і право*. 2019. № 11. С. 161-165.

2. Денисенко К. В. Проблеми реалізації права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. С. 323-327.

3. Джига Д. В. Захист екологічних прав громадян: практика ЄСПЛ та напрямки удосконалення національного законодавства. *Журнал східноєвропейського права*. 2020. № 82. С. 171-180.
4. Коваленко В. В. Практика Європейського суду з прав людини – зв'язок доквілля і прав людини. *Юридичний науковий електронний журнал* 2019. № 6. С. 452-456.
5. Коритко Л. Я. Порушення екологічних прав людини в Україні в період воєнного стану (на прикладі Каховської катастрофи). *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. № 40.
6. Лихогляд В. П. Захист екологічних прав людини в Європейському суді з прав людини. *Південноукраїнський правничий часопис, Проблеми екологічного законодавства*. 2019. № 4, ч. 2. С. 147-151
7. Панкевич О., Гаврильців М. Концепція захисту екологічних прав у практиці Страсбурзького суду: деякі загальнотеоретичні та філософсько-правові аспекти. *Право України*. 2023. № 6. С. 51–68.
8. Соболева А. А. Роль практики Європейського суду з прав людини у захисті екологічних прав громадян. *Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Conference «Science: Development and Factors its Influence» (June 6-8, 2023). Amsterdam, Netherlands*. 2023. № 157. С. 203-207.
9. Сурілова О. О. Захист екологічних прав людини в практиці Європейського суду з прав людини. *Правове життя сучасної України: у 2 т.: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 трав. 2019 р.)*. Одеса, 2019. С. 374–377.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Відповідно до Положення про порядок організації і контролю самостійної роботи студентів Навчально-наукового юридичного інституту, затвердженого вченою радою ННЮІ *самостійна робота студента* – це форма організації індивідуального вивчення студентами навчального матеріалу в аудиторний та поза аудиторний час з метою формування самостійності як особистісної риси та важливої професійної якості молодого людини, суть якої полягає в уміннях планувати, систематизувати, контролювати й регулювати свою діяльність під методичним керівництвом викладача, але без його безпосередньої участі.

Таким чином, самостійна робота студента є основним засобом оволодіння навчальним матеріалом і виконується в поза аудиторний час, передбачений програмою навчальної дисципліни. Під час вивчення навчальної дисципліни студенти повинні здобути навички самостійно мислити, поглиблювати засвоєні теоретичні знання, опанувати практичні навички прийняття правових рішень.

Самостійна робота студента включає:

- опрацювання лекційного матеріалу і рекомендованої літератури;
- аналіз літератури та електронних джерел інформації з відповідної тематики;
- вивчення матеріалу, винесеного на самостійне опрацювання;
- підготовка до практичних (семінарських) занять;
- виконання завдань для самостійної роботи;
- виконання індивідуальних завдань;
- тестова самоперевірка знань.

Контроль за самостійною роботою студентів може здійснюватися викладачем у таких формах:

- поточний контроль засвоєння знань на основі оцінки усної відповіді на питання, повідомлення, доповіді тощо (на практичних або семінарських заняттях);
- контроль виконання письмових домашніх завдань;
- тестування;
- перевірка виконання модульної контрольної роботи;
- перевірка виконання індивідуальних самостійних завдань;
- підсумкове оцінювання знань програмового матеріалу – залік.

Завдання для самостійної роботи передбачають поглиблене опрацювання окремих проблемних з точки зору теорії, практики чи нормотворчості питань на підставі аналізу та реферування наукових джерел. Стислий аналіз відповідного питання з власними висновками, узагальненнями та баченням вирішення відповідного питання *представляється студентом у вигляді усного виступу на семінарському занятті за відповідною темою.*

ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

ТЕМА 1. Загальна характеристика Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та особливості тлумачення її норм

Міжнародне право – як головнокомандуючий
на полі бою, який має віддавати свої накази генералам,
а не простим солдатам.

Трінель

Міжнародний захист прав людини в судовому порядку – відносно нове явище в українській та міжнародній юридичній практиці. Історія міжнародного захисту прав людини пов'язана з прийняттям Радою Європи в 1950 р. Європейської Конвенції про захист прав та основних свобод людини (далі – Конвенція).

Міжнародні договори, як правило, передбачають обов'язки держав щодо дотримання тих чи інших норм стосовно один одного. Міжнародні договори, присвячені правам людини, містять перелік прав і основних свобод людини, а також обов'язки держав дотримуватися перелічених прав та утримуватись від дій, які б порушували права як своїх громадян, так і інших осіб, що знаходяться під юрисдикцією цієї держави. Із цього випливає, що *міжнародні договори в галузі прав людини не встановлюють обов'язки у відносинах між державами, а визначають єдині стандарти співвідношення повноважень держав, з одного боку, а з іншого – єдині стандарти прав і свобод приватних осіб.*

Принциповою відмінністю Європейської конвенції від інших міжнародних договорів є те, що ця Конвенція не лише встановила певний перелік прав і свобод особи, як це зроблено в Загальній декларації прав людини, але й створила спеціальні установи, що отримали повноваження здійснювати судовий (Європейський суд з прав людини) та квазісудовий (Комітет Міністрів Ради Європи) контроль за дотриманням її положень і розглядати скарги приватних осіб проти держав.

Структура Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод з поправками, внесеними відповідно до положень Протоколів № 11 та 14:

- Преамбула
- Перший розділ «Права і свободи» (ст. 2-18)
- Другий розділ «Європейський Суд з прав людини» (ст. 19-51)
- Третій розділ «Інші положення» (ст.52-59)
- 6 Протоколів, що зберегли колишні номери: № 1 (його офіційна назва «Додатковий Протокол», прийнятий у 1952 р., набув чинності в 1954 р.), № 4 (прийнятий в 1963 р., набув чинності в 1968 р.), № 6 (прийнятий в 1983 р., набув чинності в 1985 р.), № 7 (Прийнятий в 1984 р., набув чинності в 1988 р.), Протокол № 12 (прийнятий у 2000 р., вступив в силу в 2005 р.), № 13

(прийнятий в 2002 р., набув чинності в 2003 р.).

Офіційні мови Ради Європи – англійська і французька, відповідно і Конвенція прийнята на двох цих мовах, причому, як визначено ст. 59 Конвенції «обидва тексти мають однакову силу». Рівень ідентичності текстів досить високий, і двомовність не породжує різночитань і відмінностей. У кожній державі-учасниці є переклад Європейської Конвенції на мову країни. Він додається до закону (акту) про ратифікацію носить тим самим офіційний характер і, як правило, публікується в офіційному виданні законодавчих та інших нормативних актів.

Класифікація норм Конвенції за функціональним призначенням:

1 – Матеріально-правові норми визначають зміст правозастосовної діяльності Суду і містяться переважно в Розділі I Конвенції та Протоколах № 1, 4, 6, 7, 12, 13 до неї, де встановлюється перелік гарантованих прав і свобод людини. Європейська конвенція в загальному гарантує близько 30 прав, включаючи і права, які визначені протоколами до неї.

2 – Організаційні норми визначають порядок формування Суду, його компетенцію, статус суддів, внутрішню структуру тощо та сконцентровані у розділі II «Європейський Суд з прав людини».

3 – Процесуальні норми – визначення основних аспектів процедури проходження справи, процесуальних питань правозастосовної діяльності структурних складових Суду та ін.

Тлумачення Конвенції – інтелектуально-вольова пізнавальна діяльність, що полягає у встановленні точного змісту (сміслу) норм права і здійснюється за допомогою певних способів (прийомів) з метою правильного їх застосування та безпосередньої реалізації.

Необхідність тлумачення зумовлена:

- по-перше, впровадженням конвенційних стандартів до національної правової системи,

- по-друге, абстрактністю норм Конвенції, що вимагає їхнього постійного тлумачення, і в першу чергу з боку Європейського суду з прав людини.

Особливості тлумачення норм Конвенції:

1) тлумачити норми Конвенції необхідно тільки в контексті практики Європейський суд з прав людини;

2) необхідно обов'язково враховувати її особливу природу як «правозахисного» договору. В центрі уваги повинні бути права людини, що виступають мірилом оцінки правомірності тих чи інших дій або бездіяльності держав-учасниць Конвенції.

Принципи тлумачення:

- принцип ефективного та динамічного тлумачення;
- принцип забезпечення правової визначеності (принцип дотримання прецеденту);
- принцип пропорційності та забезпечення рівноваги інтересів;

- принцип забезпечення певної свободи національного розсуду;
- принцип автономного тлумачення;
- врахування загальноновизнаних міжнародних стандартів і принципів міжнародного права;
- принцип забезпечення мінімальних гарантій прав і свобод людини.

Тема 2. Європейський суд з прав людини: загальні питання діяльності та організації

Європейська конвенція про захист прав людини була конвенцією зовсім нового типу, раніше не відомого; вона передбачала для держав-учасниць такі зобов'язання, які уряди раніше ніколи не брали...

Це передусім стосується революційного положення про право громадянина звертатися на свій власний уряд до міжнародного судового форуму

Дж. Фіцморіс

Міжнародна практика виробила декілька способів контролю за дотриманням міжнародних стандартів в галузі прав людини. По-перше, механізм міждержавного контролю і нагляду, який полягає в тому, що держава, яка підписала міжнародний документ в галузі прав людини, створює виконавчий комітет експертів чи інший орган, який періодично вимагає від держав-учасниць звітів та надає їм рекомендації. Цей механізм називається політичним і його використання є неможливим щодо приватних осіб.

По-друге, механізм контролю за дотриманням прав людини, заснований на розгляді індивідуальних звернень приватних осіб. На сьогодні процедура індивідуального звернення до міжнародно-правового інституту передбачено двома міжнародними договорами – Європейською Конвенцією про захист прав та основних свобод людини та Міжнародного Пакту про громадянські та політичні права в сукупності з Факультативним протоколом до нього. Європейська Конвенція передбачає створення Європейського Суду з прав людини, а Міжнародний Пакт – створення Комітету з прав людини ООН і Міжнародного Суду ООН, тобто спеціальних судових органів, які здійснюють міжнародний захист прав людини.

Етапи реформування контрольного механізму Конвенції (Європейського суду з прав людини):

I етап (з 3-го вересня 1953 р. – до сер. 1970-х р.р.). Цей період, ознаменувався створенням і становленням конвенційних контрольних органів:

- Європейська комісія з прав людини;
- Європейський суд з прав людини (ст. 19 Конвенції у ред. 1950 р.);
- Комітет Міністрів РЄ наділявся квазісудовими повноваженнями (п. 1 ст. 31, ст. 32 Конвенції у першій редакції).

II етап (з сер. 1970-х р.р. – до поч. 1990-х р.р.): відбулася **трансформація процедурних правил.** Основним надбанням цього періоду стало набрання чинності нової редакції Регламенту Європейського суду з прав людини (1983 р.), відповідно до якого представники заявників одержали статус самостійної сторони у процесі.

III етап (з поч. 1990-х р.р. – до 31 жовтня 1998 р.): подальша зміна процедури розгляду, пов'язана: - із набранням чинності Протоколу № 9 до Конвенції (надання самостійного процесуального статусу заявникам);
- прийняттям 2-го Регламенту. Регламент А застосовувався в справах, де відповідачами виступали держави, які не ратифікували Протокол № 9, Регламент В встановлював правила розгляду справ щодо держав, які вже ратифікували цей Протокол.

IV етап (з 1 листопада 1998 р. до 1.06.2010 р.): реформування системи органів контрольного механізму Конвенції (пов'язана з набранням чинності Протоколом № 11 до Конвенції 1.11.1998 р.):

а) позбавлено Комітет Міністрів повноважень щодо вирішення справи та винесення остаточного рішення (квазісудових функцій);

б) реформовано дворівневий контрольний механізм Конвенції, який складався з Комісії та Суду на єдиний Європейський суд з прав людини;

в) зміни в організації та порядку діяльності самого Суду:

- новий ЄСПЛ функціонує на постійній основі (а не в порядку щомісячних сесій, як це було раніше);

- Суд сам вирішує питання про прийнятність заяви і сприяє дружньому врегулюванню спору;

- юрисдикція ЄСПЛ щодо тлумачення та застосування Конвенції є обов'язковою для всіх держав-учасниць (див. ДОДАТОК).

V етап (з 1.06. 2010 р. – по теперішній час): реформування системи органів конвенційного механізму захисту прав людини, що пов'язано із набранням чинності Протоколом № 14 до Конвенції, а саме:

1) визначення чітко неприйнятних заяв: рішення щодо неприйнятності приймається одним суддею за допомогою спеціального несудового репортера (а не 3-ма суддями, як це було раніше);

2) повторні справи: якщо справи, що надходять до суду, стосуються того ж самого структурного дефекту національної правової системи, вирішуються комітетом з трьох суддів і за спрощеною процедурою;

3) нові критерії прийнятності: Суд може визнати скаргу непринятною, якщо особа не зазнала значної шкоди;

4) надання додаткових повноважень Комітету Міністрів Ради Європи розпочинати судові процеси у країнах, що не виконують рішень; право звертатися до Європейського суду з проханням тлумачити та роз'яснювати судові рішення.

Подальше реформування контрольного механізму Конвенції пов'язано з Інтерлакенською (19.02.2010 р.), Ізмірською (27.04.2011 р.) та Брайтонською (19-20.04.2012 р.) деклараціями. Основними елементами цих

процесів є імплементація Європейської Конвенції з прав людини на національному рівні, перегляд та зміцнення процедур Європейського суду з прав людини та ефективний нагляд Комітету міністрів Ради Європи за виконанням його рішень.

01.08.2021 р. набув чинності **Протокол № 15 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод**, який вносить такі зміни до Конвенції:

- в преамбулу Конвенції включили посилання на *принцип субсидіарності та свободу розсуду*;
- з 6 до 4 місяців скорочується строк, протягом якого скаргу має бути подано в ЄСПЛ. Строк обчислюється від дати прийняття остаточного рішення на національному рівні (ця зміна набрала чинності з 1.02.2022 р);
- змінено критерій *неприйнятності*, якщо заявник не зазнав «суттєвої шкоди». Вилучено умову, за якою Суд не може відхилити на цій підставі жодну справу, яку національний суд не розглянув належним чином;
- скасовано право сторін заперечувати проти *делегування розгляду справи Великій палаті* за статтею 30 Конвенції;
- встановлено віковий ценз кандидатів у судді ЄСПЛ. *Вік кандидатів повинен бути менше за 65 років* на день звернення Парламентської асамблеї за списком з трьох кандидатів відповідно до статті 22.

Протокол № 16 набув чинності з 01.08.2018 р., який дозволяє вищим судовим органам Держав звертатись до Європейського суду за наданням консультативних висновків.

1. Хто має право звертатись:

Право звертатись за надання консультативних висновків надано вищим судовим установам, які визначені Високою Договірною Стороною. Україна таким судовим органом визначила Верховний Суд (Закон України від 05.10.2017 № 2156-VIII).

2. Вимоги до запиту про надання консультаційного висновку:

Відповідно до положень Протоколу № 16 судова установа, яка звертається із запитом, може отримати консультативний висновок лише у тому випадку, якщо справа перебуває у його провадженні. Звернення має стосуватись принципових питань, які стосуються тлумачення або застосування прав і свобод, визначених Європейською Конвенцією або протоколами до неї. Судова установа, яка звертається із запитом, зазначає причини свого запиту і надає інформацію щодо відповідних юридичних та фактичних обставин справи, яка перебуває у провадженні.

3. Хто надає консультаційний висновок:

Питання прийнятності запиту щодо надання консультативного висновку вирішує Колегія у складі п'яти суддів Великої Палати.

У разі позитивного рішення консультаційний висновок надає Велика Палата Суду, до складу якої, зокрема має входити суддя, обраний від тієї держави, судова установа якої звертається із запитом.

Сам процес передбачає можливість широкого представлення різних думок з питання, що розглядається. Так, свої письмові зауваження можуть

подавати Комісар Ради Європи з прав людини та уряд тієї держави, судова установа якої звернулась із запитом. Крім цього, Голова Суду може запропонувати будь-якій іншій Високій Договірній Стороні або особі також подати свої письмові зауваження.

4. Юридична сила консультаційного висновку:

Як видно з самої назви, висновок є консультаційним, тобто необов'язковим.

Крім того, не варто забувати, що Європейський суд не замінює національних судових органів, відтак Велика Палата не буде надавати консультацій щодо вирішення справи по суті, а лише щодо тих питань, які стосуються тлумачення та застосування положень Конвенції.

5. Строки:

Європейський Суд зазвичай не зв'язує себе конкретними процесуальними строками, і Протокол № 16 не є виключенням.

Інше питання – строки в національних судових провадженнях. Жодним з чинних процесуальних кодексів наразі не передбачено такої підстави для зупинення провадження як звернення до Європейського суду для отримання консультаційного висновку. Без внесення відповідних змін у процесуальне законодавство, звернення Верховного Суду за консультаційним висновком до Європейського суду ймовірно призводитиме до порушення строків судового розгляду.

Склад Європейського суду з прав людини. Кількісний склад ЄСПЛ визначається статтею 20 Конвенції, де вказано, що кількість його суддів відповідає кількості Високих Договірних Сторін. Судді обираються, за загальним правилом, строком на 9 років (без права переобрання) Парламентською Асамблеєю від кожної держави-учасниці більшістю поданих голосів із трьох кандидатів, висунутих відповідною державою.

Структура Європейського суду з прав людини. Структурними (адміністративними) підрозділами Європейського суду з прав людини є: бюро, канцелярія, секції Суду.

Органами, уповноваженими на розгляд справ Європейського суду з прав людини, є: одноособовий склад суду; комітет у складі 3-х суддів; Палата у складі 7-и (5-и) суддів; Велика Палата у складі 17-и суддів.

Робота ЄСПЛ здійснюється у формі: пленарних засідань (для вирішення адміністративних питань); судових засідань (для розгляду справ та прийняття рішення по справі); нарад (закриті засідання).

Юрисдикція Європейського суду з прав людини. Під юрисдикцією зазвичай розуміють юридично закріплені повноваження певних органів щодо розгляду та вирішення справ відповідно до їх компетенції. Згідно з положеннями ст. 32 Конвенції юрисдикція Європейського суду з прав людини поширюється на всі питання, що стосуються тлумачення та застосування Конвенції та протоколів до неї, зокрема:

- розгляд міждержавних скарг (стаття 33 Конвенції);
- розгляд індивідуальних скарг (стаття 34 Конвенції);

- контроль за додержанням державою-учасницею Конвенції зобов'язання виконання остаточного рішення Суду (стаття 46 конвенції);
- дача консультативних висновків (стаття 47 Конвенції).

Юрисдикція ЄСПЛ, попри свою унікальність, носить субсидіарний характер, що означає:

1) ЄСПЛ обмежується тлумаченням і застосуванням саме Конвенції, а не внутрішнього законодавства держав-учасниць Конвенції;

2) діяльність ЄСПЛ створює лише додаткові гарантії прав і свобод людини, тому що захист цих прав є, передусім, обов'язком і завданням самих держав-учасниць, що впливає зі змісту ст. 1 Конвенції;

3) заява до Європейського суду з прав людини може бути подана лише у відношенні дії чи бездіяльності держави, так як саме держава несе відповідальність за порушення норм ратифікованої нею Конвенції.

Принцип субсидіарності, який діє у просторі, створеному за Конвенцією, характеризується двома аспектами:

- у процесуальному (функціональному) значенні даний принцип означає, що перед тим, як звернутися до конвенційних інститутів, кожен повинен направити свою заяву до усіх національних інститутів, які передбачають забезпечення ефективних і адекватних засобів захисту в справі. З точки зору міжнародного права, саме на державу, в першу чергу, покладається обов'язок дотримання норм з прав людини. Тому і потрібно вимагати усунення зазначених порушень, насамперед, від держави. У тому разі, коли остання з будь-яких причин нездатна це зробити, можливе втручання міжнародних органів, що мають відповідні повноваження;

- у матеріальному (сутнісному) значенні принцип субсидіарності означає, що, застосовуючи положення Конвенції, конвенційним інститутам, тобто ЄСПЛ, потрібно, якщо це необхідно, взяти до уваги ті правові і фактичні ознаки, які характеризують життя суспільства у конкретній державі, яка виступає відповідачем по справі.

Види компетенції ЄСПЛ:

1) *Предметна компетенція (ratione materiae).* Відповідно до ст. 1 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод Високі Договірні Сторони «гарантують кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, права і свободи, визначені в розділі I цієї Конвенції». Аналогічні норми містяться в ст. 5 Протоколу № 1, ст. 6 Протоколу № 4, ст. 6 Протоколу № 6, ст. 7 Протоколу № 7, ст. 3 Протоколу № 12, ст. 13 Протоколу № 13. Таким чином, юрисдикція ЄСПЛ поширюється на справи про порушення прав, гарантованих як Конвенцією, так і Протоколами до неї. Разом із тим, ЄСПЛ не розглядає порушення прав і свобод, закріплених в інших міжнародно-правових договорах.

2) *Територіальна компетенція (ratione loci).* Територіальну юрисдикцію Європейського суду з прав людини можна визначити як сукупність територій держав-учасниць Конвенції, а також територій, за міжнародні відносини яких вони відповідають (*екстериторіальний принцип визначення юрисдикції*).

3) *Компетенція в часі (ratione temporis)*. Компетенція Європейського суду з прав людини в часі визначається датою набрання чинності Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод для держави-відповідача в справі. Кінцевий проміжок часу, до якого поширюється юрисдикція Європейського суду з прав людини, визначається змістом ст. 58 Конвенції.

4) *Компетенція за колом суб'єктів (ratione personae)*. ЄСПЛ має повноваження розглядати скарги проти будь-якої держави-учасниці, подані іншими державами-учасницями або будь-якими особами, неурядовими організаціями або групами осіб, що вважають себе потерпілими від порушення прав, викладених у Конвенції або протоколах до неї. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод є передусім міжнародним договором, тому *відповідачами* у Європейському суді з прав людини виступають тільки держави-учасниці цієї Конвенції.

Тема 3. Порядок звернення до ЄСПЛ із екологічними справами та процедура розгляду

Суб'єкти звернення до Європейського суду з прав людини:

- в порядку ст. 33 Конвенції: *будь-яка держава-учасниця Конвенції* може звернутися до ЄСПЛ не лише в разі порушення прав і свобод її громадян іншою державою, але й у всіх випадках, коли вона вважає, що інша Висока Договірна Сторона порушує положення Конвенції та протоколів до неї;

- в порядку ст. 34 Конвенції: - *будь-яка фізична особа*, яка знаходиться під юрисдикцією держави-учасниці Конвенції; - *неурядові організації* (громадські фонди, політичні партії, профспілки, асоціації підприємців, тощо, громадські організації, що утворили або не утворили юридичну особу, релігійні організації, політичні партії, а також юридичні особи, що займаються господарською діяльністю); - *група осіб* (наявність групи пов'язана з ідентичним і одночасним порушенням прав осіб, які її складають);

- в порядку ст.ст. 46, 47 Конвенції – *Комітет міністрів Ради Європи*.

Процедура звернення в порядку ст. 34 Конвенції із індивідуальною заявою передбачає дотримання заявником **критеріїв прийнятності**, які можна виокремити в окремі групи:

1. Юрисдикційні критерії прийнятності. Заява повинна стосуватися обставин і фактів, що входять до компетенції Європейського суду з прав людини, а саме:

- *предметна компетенція (ratione materiae)*. Для того, щоб скарга була сумісною з *ratione materiae*, потрібно, щоб право, на яке посилається заявник, захищалося Конвенцією або протоколами до неї, які набрали чинності. Деяке особливе місце в переліку прав, що становлять предметну юрисдикцію. ЄСПЛ займають положення ст. 13 «Право на ефективний засіб захисту» та ст. 14 «Заборона дискримінації» Конвенції, скарги про порушення яких

розглядаються Страсбурзьким судом лише в поєднанні зі скаргами на порушення інших конвенційних прав і свобод.

- *територіальна компетенція (ratione loci)*. Заяви відхиляються як несумісні з Конвенцією *ratione loci*: 1) якщо заяви ґрунтуються на подіях, що відбувалися поза межами території Договірної Сторони; 2) якщо не існує жодного зв'язку між цими подіями і органом влади в межах юрисдикції цієї держави.

- *часова компетенція (ratione temporis)*. Критичною датою для визначення часової юрисдикції Суду, в принципі, є дата набрання чинності Конвенцією і Протоколами до неї. Винятки: 1) ситуації порушень, що почалися до набрання чинності Конвенцією, які продовжуються і після цієї дати; 2) провадження стосовно фактів поза межами часової юрисдикції Суду (процесуальні зобов'язання за ст. ст. 2, 3 Конвенції розслідувати випадки смерті та заяви про смерть (зникнення особи), катування, нелюдське чи таке, що принижує людську гідність поводження).

- *суб'єктна компетенція (ratione personae)*. Заяви оголошуються неприйнятними *ratione personae* на таких підставах: 1) якщо заявник не має відповідного статусу згідно зі статтею 34 Конвенції; 2) якщо він нездатний довести, що є потерпілим від стверджуваного порушення; 3) якщо скарга спрямована проти особи (а не держави); 4) якщо заява спрямована проти держави, яка не ратифікувала Конвенцію або безпосередньо проти міжнародної організації, що не приєдналася до Конвенції; 5) якщо заява стосується одного з Протоколів до Конвенції, який держава-відповідач не ратифікувала.

2. Процесуальні критерії прийнятності:

- *вичерпання національних засобів захисту*. При вирішенні питання про прийнятність скарги ЄСПЛ у кожному конкретному випадку визначає чи були використані заявником національні засоби захисту. При цьому суд керується рядом критеріїв: 1) особливості правової системи держави-відповідача, перш за все системи правосуддя; 2) специфічні обставини конкретної справи; 3) засоби повинні бути достатньо надійними і ефективними як у теорії, та і на практиці.

- *4-місячний строк для звернення*. 6-місячний строк починає свій відлік: 1) з дня винесення остаточного рішення (тобто дата проведення відкритого засідання, де було проголошено дане рішення або дата, коли заявник дізнався про прийняте рішення); 2) із дати порушення прав, гарантованих Конвенцією, якщо заявнику засоби захисту не були доступні або таких засобів захисту не існує; 3) з часу, коли заявнику стало відомо про неефективність того чи іншого засобу, якщо неефективність захисту стає очевидною для заявника після звернення до цього засобу.

- *неможливість анонімного звернення до ЄСПЛ*. Заява до Європейського суду з прав людини вважається анонімною, якщо матеріали справи не містять жодного елемента, який дозволив би Суду ідентифікувати

заявника.

- *дублювання заяви.* Заява розглядається як «в основному та сама, що вже була розглянута ЄСПЛ», якщо сторони, скарги і факти є ідентичними. Ідентичність скарги сама по собі не є перешкодою для прийнятності заяви, якщо у ній викладено інші факти.

- *заява вже подана до іншого міжнародного органу.* Цей критерій запроваджено з метою уникнення множинності міжнародних проваджень стосовно тих самих справ. Умови прийнятності, закріплені цим пунктом, є кумулятивними: 1) заява не повинна бути по суті такою самою, як інша заява, тобто факти, сторони і скарги не мають бути ідентичними; 2) заява не повинна вже бути спрямованою до іншої міжнародної інстанції (міжнародного органу) з розслідування чи врегулювання.

- *зловживання правом на подання заяви.* Справи, в яких Суд визначив зловживання правом на оскарження, можна розподілити на 5 типових категорій: 1) інформація, що заводить в оману; 2) вживання образливих формулювань; 3) порушення вимоги про конфіденційність під час процедури дружнього врегулювання; 4) заява явно сутяжницька або позбавлена реальної мети; 5) інші випадки, вичерпний список яких скласти неможливо (наприклад, якщо заявник, виходячи з політичних інтересів, надає інтерв'ю пресі або телебаченню, в якому демонструє безвідповідальне і легковажне ставлення до провадження в Європейському суді).

3. Матеріальні критерії прийнятності:

- *явна необґрунтованість заяви.* Явно необґрунтовані скарги можна поділити на чотири категорії: 1) скарги «четвертої інстанції»; 2) скарги, де явно або вочевидь не було порушення; 3) скарги, не підтвержені документально; 4) заплутані або надумані скарги.

- *відсутність суттєвої шкоди.* Новий критерій прийнятності було додано до критеріїв, закріплених у статті 35, з набранням чинності Протоколом № 14 з 1-го червня 2010 р. Застереження щодо застосування цього критерію: 1) Суд не може оголосити неприйнятною заяву, якщо повага до прав людини вимагає розгляду заяви по суті; 2) жодна заява не може бути відхилена на підставі нового критерію, якщо її не було належним чином розглянуто національним судовим органом.

Порядок звернення до Європейського суду з прав людини. При подачі заяви до Європейського Суду, необхідно керуватися вимогами ст. ст. 34-35 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, правилами 45, 47, 47-1 Регламенту ЄСПЛ, а також Практичними рекомендаціями Голови Європейського суду з прав людини для осіб, які бажають звернутися до Європейського суду.

Актуальну версію формуляру звернення до Європейського суду з прав людини, який розміщений на офіційному сайті Європейського суду з прав

людини (<https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=applicants/forms/ukr&c>).

Стадії розгляду справи в Європейському суді з прав людини:

Відкриття провадження у справі. Реєстрація заяви Канцелярією Суду є офіційним початком процедури. Під час, реєстрації заяви відкривається досьє, якому присвоюється відповідний номер, що має вказуватися під час листування з Судом. Після реєстрації заяви справа надсилається до секції Суду. Голова секції, якій передано справу, призначає суддю-доповідача, який перевірятиме заяву (ст. 49 Регламенту та § 40 пояснювального рапорту до Протоколу № 11 до Конвенції). Такими функціями є: перевірка заяви; скерування справи на розгляд судді одноособово, комісії або палати. Суддя-доповідач готує рапорт, в якому викладаються обставини справи, питання, яких стосується заява, та пропозиції щодо подальшої процедури — **неприйнятності**, комунікації, запитання сторонам тощо.

Проведення щодо прийнятності заяви до розгляду ЄСПЛ вирішується:

1) *суддею одноособово* (ним розглядаються лише ті заяви, в яких рішення щодо прийнятності може бути прийняте без додаткового вивчення, наприклад, справи, які стосуються таких формальних ознак прийнятності, як «вичерпання всіх національних засобів захисту» або застосування «правила шести місяців»). При цьому рішення є остаточним і оскарженню не підлягає;

2) *комісією (комітетом), яка може — одностайним голосуванням — визнати непринятною або вилучити з реєстру справ індивідуальну заяву, якщо така ухвала може бути винесена без додаткового вивчення або оголосити її прийнятною і одночасно постановити рішення по суті, якщо покладене в основу справи питання є предметом усталеної практики Суду;*

3) *палатою Суду, якщо справа, на думку судді-доповідача або судді, який засідав одноособово, є складною, або коли комітет не може прийняти рішення про неприйнятність заяви одноголосно.*

Розгляд справи по суті здійснюється:

1) *Комітетом суддів: виносить рішення по суті, якщо покладене в основу справи питання щодо тлумачення або застосування Конвенції чи протоколів до неї є предметом усталеної практики Суду;*

2) *Палатою суддів: розглядає основний масив справ, що надходять до Європейського Суду;*

3) *Великою палатою суддів: приймає рішення по суті справи у випадку, коли палата суддів відмовляється від розгляду справи на користь Великої палати (в порядку ст. 30 Конвенції) або коли сторони після прийняття рішення палатою подали клопотання про передання справи на розгляд Великої палати (ст. 43 Конвенції).*

Завершення провадження у справі може здійснюватися у такий спосіб:

1) *відхилення заяви: знищення досьє; вилучення справи зі списку справ, що перебувають на розгляді Суду; визнання заяви непринятною;*

2) *прийняття рішення по суті: остаточні рішення Суду (рішення*

комітету, Великої Палати); рішення, що набувають статусу остаточного (рішення Палати).

Тема 4. Виконання рішень Європейського суду з прав людини

Під **виконанням рішень ЄСПЛ** слід розуміти виплату відшкодування, а також вжиття державою додаткових заходів індивідуального характеру, спрямованих на усунення конкретного порушення, визначеного в рішенні Європейського суду, та заходів загального характеру, спрямованих на усунення підстави для надходження до Європейського суду аналогічних заяв проти України у майбутньому.

Рішення Європейського суду з прав людини, що підлягають виконанню Україною:

а) остаточне рішення Європейського суду з прав людини у справі проти України, яким визнано порушення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод;

б) остаточне рішення Європейського суду з прав людини щодо справедливої сатисфакції у справі проти України;

в) рішення Європейського суду з прав людини щодо дружнього врегулювання у справі проти України;

г) рішення Європейського суду з прав людини про схвалення умов односторонньої декларації у справі проти України.

Складові частини виконання рішення:

I - заходи загального характеру:

- внесення змін до чинного законодавства та практики його застосування;
- внесення змін до адміністративної практики;
- забезпечення юридичної експертизи законопроектів;
- забезпечення професійної підготовки з питань вивчення Конвенції та практики ЄСПЛ прокурорів, адвокатів, працівників правоохоронних органів, працівників імміграційних служб, інших категорій працівників, професійна діяльність яких пов'язана із правозастосуванням, а також з триманням людей в умовах позбавлення свободи;

- інші заходи, які визначаються – за умови нагляду з боку Комітету міністрів Ради Європи – державою-відповідачем відповідно до рішення ЄСПЛ з метою забезпечення усунення недоліків системного характеру, припинення спричинених цими недоліками порушень Конвенції та забезпечення максимального відшкодування наслідків цих порушень.

II - заходи індивідуального характеру:

- відшкодування заявникові матеріальної шкоди,
- відшкодування заявникові моральної шкоди,

- відшкодування заявникові судових витрат.

III – додаткові заходи індивідуального характеру:

- відновлення настільки, наскільки це можливо, попереднього юридичного стану, який Стягувач мав до порушення Конвенції (*restitutio in integrum*), зокрема, шляхом: а) повторного розгляду справи судом, включаючи відновлення провадження у справі; б) повторного розгляду справи адміністративним органом;

- інші заходи, передбачені у Рішенні (наприклад, відмова у видачі особи іншій державі, якщо Європейський суд встановить, що у випадку видачі права особи, гарантовані Конвенцією, можуть бути порушені державою, в яку вона підлягає видачі; якщо Європейський суд з прав людини констатує порушення ст.8 Конвенції (заборона вислання), то виконання рішення передбачає, крім виплати компенсації, то держава також повинна вжити заходи щодо скасування рішення про вислання).

Контроль за виконанням рішень Європейський суд з прав людини здійснює:

на міжнародному рівні – Комітет Міністрів Ради Європи в порядку, встановленому Правилами застосування параграфу 2 статті 46 Європейської Конвенції (прийняті Комітетом Міністрів Ради Європи 10.01.2001 р. на 736-му засіданні представників міністрів) та керуючись Регламентом КМРЄ про порядок нагляду за виконанням рішень Європейський суд з прав людини та умов дружнього врегулювання (прийнятий Комітетом Міністрів Ради Європи 10.05.2006 р. на 964-му засіданні представників міністрів);

на національному рівні – Урядовий уповноважений у справах Європейського суду з прав людини в порядку, встановленому Законом України «Про виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини» та керуючись постановою КМУ від 31.05.2006 р. № 784 «Про заходи щодо реалізації Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»».

Тема 5. Юридична природа практики ЄСПЛ та її застосування національними судами

Проблемні питання визначення ***юридичної природи рішень Європейського суду з прав людини*** пов'язані із:

- специфічною роллю Суду як наднаціонального юрисдикційного органу, що має виключне право тлумачити та застосовувати Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод;

- особливостями правових систем держав – учасниць Конвенції.

Ефективність міжнародно-правового регулювання багато в чому

залежить від способів імплементації міжнародних правових норм у внутрішні правові системи. Міжнародні органи і суди з прав людини, як правило наділені обмеженою компетенцією, оскільки не всі держави беруть участь у відповідних міжнародних регіональних системах захисту прав людини. В цих умовах надання окремим особам права безпосередньо посилається на норми міжнародного права стосовно прав людини у внутрішніх судах служить досить ефективним засобом захисту забезпечення відповідних міжнародних стандартів.

Наукові підходи до розуміння юридичної природи рішень ЄСПЛ:

1. *Правозастосовний характер рішень:* ухвалюються компетентним (уповноваженим на це ст. 32 Конвенції) органом – Судом; мають публічно-владний характер та забезпечуються міждержавним утворенням – Радою Європи, яка через спеціально уповноважений орган (Комітет Міністрів) контролює їх виконання державою-відповідачем у справі та має право застосовувати до останньої санкції юридичного та політичного характеру за невиконання таких актів; містять індивідуальне, формально обов'язкове правило поведінки, яке полягає у визнанні наявності чи відсутності порушення Конвенції та, залежно від наслідків порушення, у призначенні справедливої сатисфакції; обов'язкова дія рішень Суду розрахована завжди на персоніфікованих суб'єктів – заявника та державу-відповідача; притаманна пряма дія; мають письмову юридичну форму вираження, складаючись із трьох основних частин: «Процедура», «Факти», «Питання права».

2. *Правотлумачний характер рішень:* рішення ЄСПЛ містить правила розуміння змісту норм Конвенції, які є досить абстрактними та конкретизуються через їх тлумачення Судом; інтерпретація Конвенції, що міститься у рішенні Суду, є формально обов'язковою для усіх суб'єктів, оскільки лише він має повноваження здійснювати її офіційне тлумачення; рішення Суду самі по собі не створюють нових, не змінюють і не скасовують чинних норм права.

3. *Правоконкретизаційний характер рішень:* такі рішення мають ще одну особливість, яка стосується їх змісту – вони конкретизують юридичні норми Конвенції, що відбувається шляхом встановлення змісту того чи іншого поняття; правило розуміння змісту норми Конвенції, що міститься у такому рішенні, не виходить за межі Конвенції.

4. *Прецедентний характер рішень:* йдеться про прецедент за змістом: рішення Суду, яке містить правові позиції, що мають певну цінність для усіх суб'єктів суспільних відносин і є обов'язковими для самого Суду, котрий його прийняв. Аргументом на користь цього підходу є те, що прецеденти Європейський суд з прав людини є обов'язковими: а) для держави-відповідача у справі при вирішенні подібних справ на національному рівні; б) при застосуванні практики Суду іншими державами — учасницями Конвенції; в)

для подальшої практики тлумачення та застосування Конвенції самим Судом.

Таким чином, *рішення ЄСПЛ доцільно розглядати як правозастосовний акт, у якому конкретизуються норми Конвенції і який має прецедентний характер для самого Суду та правотворче значення для правових систем держав — учасниць Конвенції.*

Наслідки імплементації Конвенції в національну правову систему:

*- по-перше, Конвенція стала невід'ємною частиною законодавства України, яка має вищу юридичну силу порівняно з усіма іншими нормативно-правовими актами, окрім Конституції України, і повинна сумлінно виконуватися Україною відповідно до загальновизнаного принципу міжнародного права *pacta sunt servanda*.*

Правове регулювання обов'язковості дотримання норм Конвенції Україною:

1) Конституція України: чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана ВРУ, є частиною національного законодавства України й застосовуються в порядку, передбаченому для норм національного законодавства (ст. 9);

2) Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23.05.1969 р. (ратифікована Україною ще в складі СРСР у 1986 році): кожна чинна міжнародна угода є обов'язковою для її учасників і повинна добросовісно виконуватись (ст. 26). При цьому державу, яка погодилась на обов'язковість для неї договору і для якої договір є чинним, не може посилатись на положення свого внутрішнього права як на виправдання для невиконання ним договору (ст. 27);

3) Закон України «Про міжнародні договори України» від 29.06.2004 р.: якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору (ч. 2 ст. 19). Крім того, передбачено, що чинні міжнародні договори України підлягають сумлінному дотриманню Україною відповідно до норм міжнародного права (ст. 15). Обов'язок забезпечувати дотримання і виконання зобов'язань, взятих за міжнародними договорами України, стежити за здійсненням прав, які випливають з таких договорів для України, покладається на Міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, Раду міністрів Автономної Республіки Крим, інші органи державної влади, до відання яких віднесені питання, що регулюються міжнародними договорами України (ст. 16);

- по-друге, можливість та необхідність застосування національними органами державної влади прецедентів Європейського суду з прав людини з метою забезпечення відповідності національного законодавства та юридичної практики європейським стандартам у сфері прав людини.

Правові підстави застосування прецедентів Європейського суду з прав

людини:

1) Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23.05.1969 р.: разом із текстом міжнародного договору береться до уваги практика його застосування та тлумачення, якщо на це є згода сторін договору (підпункти а) і b) п. 3 ст. 31);

2) Закон України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2,4,7, та 11 до Конвенції» від 17.07.1997 р.: Україна повністю визнає на своїй території дію ст. 46 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. щодо визнання обов'язковою і без укладення спеціальної угоди юрисдикцію Європейського суду з прав людини в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції (п.1);

3) Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 р.: суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права.

- *по-третє*, можливість звернення громадян за захистом гарантованих конвенцією прав до Європейського суду з прав людини. У зв'язку з цим, з дати набрання чинності Конвенцією для України (11.09.1997 р.), кожний, хто перебуває під її юрисдикцією, має юридичні підстави та можливості для реалізації гарантованого ст. 55 Конституції України права на звернення за захистом своїх прав до однієї з найбільш ефективно діючих міжнародних установ у галузі захисту прав людини – Європейського суду з прав людини.

Основні причини порушення приписів Конвенції:

- невідповідність між національним законодавством та Конвенцією, яка зумовлена або явною суперечністю між їхніми нормами, або ж якимись іншими обставинами, зокрема неврегульованістю в національному законодавстві певних прав людини, закріплених у Конвенції;

- розбіжність у здійснюваній національними правозастосовними органами інтерпретації змісту «конвенційних» прав з їх тлумаченням, яке обґрунтовує та реалізує Європейський суд з прав людини у своїх рішеннях.

Умови застосування Конвенції та рішення Суду:

1. У разі невідповідності національного законодавства положенням Конвенції та протоколів до неї;

2. За наявності в національному законодавстві правових «прогалів» щодо прав людини та основних свобод, визначених у Конвенції та протоколах до неї;

3. Для кращого розуміння тих положень національного законодавства, до яких було внесено зміни або доповнення на підставі рішень Суду;

4. Для реалізації на практиці таких основних принципів Конвенції, як «верховенство права», «справедливість», «справедливий баланс», «справедлива сатисфакція», оскільки в законодавстві нашої країни це досить нові критерії.

Тема 6. Право на життя та екологічні права

"Охорона навколишнього середовища в широкому сенсі, і, в цьому контексті, більш конкретна охорона сільської місцевості та лісів, зникаючих видів, біологічних ресурсів, спадщини або громадського здоров'я, є ... включені до числа цілей, які на сьогоднішній день вважаються такими, що стосуються «загального інтересу» для цілей Конвенції. Незважаючи на те, що жодна зі статей Конвенції не призначена спеціально для забезпечення загального захисту навколишнього середовища як такого..., відповідальність органів державної влади в цій сфері на практиці повинна призводити до їх втручання у відповідний час для забезпечення того, щоб законодавчі положення, прийняті з метою захисту навколишнього середовища, не були повністю неефективними...» (Консультативний висновок щодо різниці у ставленні між асоціаціями землевласників, які «мають визнане існування на дату створення затвердженої муніципальної асоціації мисливців », та асоціаціями землевласників, створеними після цієї дати [ГК], запит № Р16-2021-002, § 80).

Людство усвідомило взаємозв'язок між реалізацією прав людини та станом довкілля лише після виникнення серйозних екологічних проблем. Уперше його було визнано на Стокгольмській конференції з оточуючого людину навколишнього середовища. У преамбулі Стокгольмської декларації зазначено, що як природне, так і створене людиною навколишнє середовище мають вирішальне значення для добробуту та реалізації основних прав людини, в тому числі її право на життя. Наслідком цього стало виникнення і закріплення права людини на сприятливе навколишнє середовище. Перший принцип Стокгольмської декларації проголосив право кожної людини на свободу, рівність і сприятливі умови життя у довкіллі. По суті, у цьому документі зафіксовано право людини на сприятливе навколишнє середовище, яке нині є одним із фундаментальних прав людини й одним із принципів міжнародного права навколишнього середовища.

У Конвенції про захист прав та свобод прямо не передбачено окремого права на чисте та здорове довкілля. Однак у своїй практиці Європейський суд з прав людини встановив, що коли особа зазнає безпосередніх та серйозних наслідків шумового та інших видів забруднення, це може бути спірним із точки зору Конвенції.

Конвенція не покликана забезпечити загальний захист довкілля як такого і прямо не гарантує право на здорове довкілля. Однак, різні права, що гарантовані Конвенцією, опосередковано впливають на екологічні стандарти, зокрема, право на життя, на повагу до приватного та сімейного життя, право на мирне володіння майном, а також, право на справедливий суд.

При дослідженні практики ЄСПЛ в питанні порушення екологічних прав Конвенція з прав людини та основоположних свобод, яку застосовує ЄСПЛ, не містить конкретних положень, що стосуються екологічних прав, тому Суд розглядає справи про порушення екологічних прав на підставі загальних

положень Конвенції. ЄСПЛ розглядає справи, які стосуються порушення цих положень Конвенції, і приймає рішення на основі інтерпретації та застосування загальних принципів, що випливають з Конвенції. Основні порушення Конвенції, які ЄСПЛ вбачає в справах про порушення екологічних прав, пов'язано із наступним:

1. Держава зобов'язана регулювати та контролювати екологічні проблеми, якщо вони порушують реалізацію прав людини, закріплених у Конвенції, та забезпечувати виконання закону.

2. Держава зобов'язана надавати інформацію про серйозні екологічні ризики та забезпечувати правові процедури для участі громадськості у прийнятті екологічно важливих рішень, доступу до правосуддя в екологічних справах.

3. Охорона довкілля є законною метою, яка у відповідних випадках може виправдати обмеження певних прав, включаючи право на приватне життя та право на власність.

Найвідоміші екологічні справи ЄСПЛ:

- Лопес Остра та інші проти Іспанії (ЄСПЛ 09.12.1994),
- Гуерра проти Італії (ЄСПЛ 19.02.1998),
- Геттон та інші проти Сполученого Королівства (Case of Hatton and others v. the United Kingdom) (ЄСПЛ 02.10.2001/ 08.07.2003),
- Кіртатос проти Греції (ЄСПЛ 22.05.2003),
- Фадєєва проти Росії (ЄСПЛ 09.06.2005),
- Ледяєва та інші проти Росії (Ledyayeva and Others v. Russia) (ЄСПЛ 26.10.2006),
- Ташкин та інші проти Туреччини (ЄСПЛ 10.10.2004), Окан та інші проти Туреччини (ЄСПЛ 28.03.2006),
- Джакомеллі проти Італії (ЄСПЛ 12.11.2006),
- Морено Гомес проти Іспанії (ЄСПЛ 16.12.2004),
- Дубецька та інші проти України (ЄСПЛ 11.02.2011).

Тема 7. Право на справедливий суд і ефективний захист екологічних прав

Стаття 6 право на справедливий судовий розгляд (цивільна сфера):

1. При визначенні його цивільних прав та обов'язків або будь-якого кримінального обвинувачення проти нього кожен має право на справедливий і публічний розгляд справи протягом розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом. Вирок виноситься публічно, але преса і громадськість можуть бути виключені з усього або частини судового розгляду в інтересах моралі, громадського порядку або національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо цього вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або в тій мірі, в якій це суворо

необхідно, на думку суду, за особливих обставин, коли публічність може завдати шкоди інтересам правосуддя. ...".

Особливості застосування ст. 6 до екологічних прав:

1 – в екологічній сфері, як і в будь-якій іншій, для того, щоб пункт 1 статті 6 у її «цивільному» значенні був застосовним, має існувати спір щодо «цивільних прав» (або «цивільних обов'язків»), про які можна сказати, принаймні на спірних підставах, що визнаються згідно з національним законодавством. Такий спір повинен бути «справжнім і серйозним», він може стосуватися не лише фактичного існування права, а й його обсягу та способу його здійснення. Результат провадження має бути безпосередньо вирішальним для права.

Головним наслідком цього є те, що пункт 1 статті 6 Конвенції *не застосовується у цивільному контексті до проваджень, спрямованих на охорону довкілля як цінність, що становить суспільний інтерес.*

2 – застосовність пункту 1 статті 6 до екологічних спорів насамперед залежить від стану національного законодавства. Національне законодавство може передбачати право особи на навколишнє середовище, або закон може гарантувати один з аспектів такого права, наприклад, право громадськості на інформацію та участь у процесі прийняття рішень, коли діяльність, що становить ризик для здоров'я чи навколишнього середовища, має бути дозволена.

3 – справа повинна стосуватися права або обов'язку, що стосуються заявника. ЄСПЛ у своїх рішеннях Суд застосував «гнучкий» підхід: *суб'єкти громадянського суспільства, неурядові організації є частиною широкої громадськості, і зазначив, що Організація конвенція про доступ до інформації, участь громадськості у прийнятті рішень та доступ до правосуддя з екологічних питань, якщо держава є її учасником, надає можливість природоохоронним організаціям виступати заявниками.*

4 – «справжня і серйозна» суперечка. Про справжність і серйозність спору можна судити, наприклад, з того факту, що відповідна апеляція була визнана прийнятною на національному рівні, по суті заяв у національних судах, або з аргументів, використаних компетентним органом чи суддею для відхилення апеляції.

5 – спір, який є «безпосередньо вирішальним» для цивільного права заявника: заявник повинен довести про особисту небезпеку, яка була не лише серйозною, але й конкретною і, перш за все, неминучою.

Стаття 6 (кримінальна сфера) (право на справедливий суд):

пункт 1 статті 6 застосовується відповідно до кримінальної сфери до провадження, пов'язаного з *адміністративними штрафами*, накладеними на заявника за вчинення правопорушень у сфері охорони довкілля.

Приклади застосування пункту 1 статті 6 в рамках екологічного судочинства:

■ тривалість провадження ([Ekholm v. Фінляндія](#), 2007, §§ 9266);

■ право на доступ до суду для оскарження заходів, що впливають на навколишнє середовище, таких як дозвіл на експлуатацію або дозвіл на розширення сміттєзвалища (*Zander v. Швеція*, 1993, § 29; *L'Erabliere A.S.B.L. v. Бельгія*, 2009, §§ 35-44), або дозвіл на будівництво залізничної лінії (*Andersson and Others v. Швеція*, 2014, §§ 68-70);

■ право доступу до суду для подання позову про відшкодування збитків проти місцевого органу влади, який недбало санкціонував створення підприємства, що забруднює навколишнє середовище, і не вжив необхідних заходів («*Лам та інші проти Сполученого Королівства*» (грудень), 2001), проти приватного роботодавця та страхового фонду у зв'язку зі смертю працівника, який зазнав впливу азбесту в контексті своєї професійної діяльності (*Хоуальд Мур та інші с. Швейцарія*, 2014, §§ 70-80);

■ право на доступ до суду природоохоронної організації з вимогою відшкодування шкоди, заподіяної передбачуваним порушенням вимоги національного законодавства щодо надання інформації про поведінку з радіоактивними відходами (*Асоціація Burestop 55 and Others v. Франція*, 2021, §§ 64-72);

■ доступ до документів, які перебували в розпорядженні органів влади, та які були необхідні для доведення справи військовослужбовців, які зазнали радіаційного опромінення під час атмосферних випробувань ядерної зброї, в рамках провадження щодо отримання пенсії по інвалідності (*Макгінлі та «Іган проти Сполученого Королівства»* (*Egan v. United Kingdom*), 1998 р., §§ 85-90 і 99);

■ обов'язок виконувати або забезпечувати виконання судових рішень («*Екхольм проти Німеччини*» (*Ekholm v. Фінляндія*, 2007, §§ 72-75; *Aranasewicz v. Польща*, 2011, §§ 72-83), рішень, сприятливих для захисту навколишнього середовища, таких як рішення про закриття теплових електростанцій, що забруднюють навколишнє середовище (*Окуай та інші v. Туреччина*, 2005, §§ 72-75), визнання недійсними адміністративних рішень, що дозволяють будівництво та експлуатацію заводу (*Bursa Barosu Ba^kanligi and Others v. Туреччина*, 2018, §§ 133-145) або золотої копальні, що експлуатується шляхом ціанування і становить загрозу здоров'ю та навколишньому середовищу (*Тайкін і Інші v. Туреччина*, 2004, §§ 135-138; *Lemke v. Туреччина*, 2007, §§ 51-53; *Генг і Демірган v. Туреччина*, 2017, §§ 45-46), рішення про знесення незаконно зведених будівель на шкоду навколишньому середовищу (*Kyrtatos v. Греція*, 2003, §§ 30-32) або наказ про демонтаж телекомунікаційних антен, розташованих поблизу монастиря, на підставі того, що електромагнітні хвилі перевищують безпечні межі для опромінення населення (*Iera Moni Profitou Iliou Thiras v. Greece*, 2005, §§ 34-38);

■ дотримання принципу правової визначеності в контексті поновлення строку, відведеного на апеляційне оскарження, та прийняття апеляцій, поданих у невстановлений строк на остаточне рішення, про надання надбавок та додаткової компенсації особам, які брали участь у аварійно-рятувальних

операціях на місці Чорнобильської катастрофи ([Магомедов і Інші v. Росія](#), 2017, §§ 86-101);

■ нейтральність експертів, призначених для оцінки екологічних ризиків двох цементних заводів, у контексті оскарження адміністративних рішень про затвердження звітів з оцінки впливу на довкілля заводів ([Qogelli та інші с. Туреччина](#), 2022, §§ 57-64).

Тема 8. Право на повагу до приватного і сімейного життя та екологічні права

Стаття 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя):

«1. Кожна людина має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, свого житла і своєї кореспонденції.

2. Будь-яке втручання з боку органу державної влади у здійснення цього права, за винятком випадків, коли це відповідає закону і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі; або для захисту прав і свобод інших осіб».

Екологічна судова практика значною мірою склалася на підставі висновку Суду у справі [Lopez Ostra v. Іспанія](#), 1994 р., що сильне забруднення навколишнього середовища може вплинути на добробут людей і перешкодити їм насолоджуватися своїм будинком таким чином, щоб негативно вплинути на їхнє особисте та сімейне життя (§ 51), навіть якщо це не загрожує серйозно здоров'ю.

Для того, щоб ст. 8 була застосована, заявник повинен бути в змозі довести, що:

1) мало місце фактичне втручання в його приватну сферу у зв'язку з екологічною ситуацією, яка оскаржується, і

2) втручання досягло мінімального рівня серйозності.

Прямий вплив: Суд визнає, що в сучасному суспільстві захист навколишнього середовища стає все більш важливим питанням. Однак стаття 8 не застосовується кожного разу, коли відбувається погіршення стану навколишнього середовища. В Конвенції немає чіткого права на чисте і спокійне середовище, і ні ст. 8, ні будь-яка інша стаття Конвенції не призначені спеціально для забезпечення загального захисту навколишнього середовища як такого, і що жодне право на охорону природи як таке не входить до числа прав і свобод, гарантованих Конвенцією. У зв'язку з цим, зобов'язання держави за ст. 8 вступають у дію лише тоді, коли існує прямий і безпосередній зв'язок між оскаржуваною ситуацією та будинком заявника або його приватним чи сімейним життям. Іншими словами, для того, щоб порушити питання за ст. 8, шкода навколишньому середовищу повинна мати

прямий вплив на право заявника на повагу до дому, сімейного життя чи приватного життя заявника.

Поріг тяжкості: Несприятливі наслідки забруднення навколишнього середовища повинні досягати певного мінімального рівня тяжкості, якщо вони підпадають під сферу застосування ст. 8. *Оцінка цього мінімуму є відносною і залежить від усіх обставин справи, таких як інтенсивність і тривалість неприємностей, а також їх фізичний або психічний вплив на здоров'я або якість життя заявника. Також слід враховувати загальний екологічний контекст.* Згідно зі ст. 8 Конвенції не можна було б стверджувати, якби шкода, яка оскаржується, була незначною порівняно з екологічною небезпекою, притаманною життю в кожному сучасному місті.

Схильність до екологічної загрози: Екологічна небезпека, про яку йде мова, повинна бути такою, щоб суттєво впливати на здатність людини насолоджуватися своїм будинком, приватним чи сімейним життям.

Докази та доказування у цій категорії справ:

Заявник зобов'язаний довести, що мало місце втручання в його приватне життя у зв'язку з небезпекою, забрудненням або екологічною небезпекою, на які він скаржиться. Він також повинен довести, що досягнуто мінімального рівня тяжкості, або що він піддається екологічній небезпеці.

Що стосується, зокрема, забруднення, Суд вважає, що немає жодних сумнівів у тому, що серйозне промислове забруднення негативно впливає на здоров'я населення в цілому. Однак важко відрізнити вплив небезпеки навколишнього середовища від впливу інших відповідних факторів, таких як вік, професія або особистий спосіб життя. Те ж саме стосується і погіршення якості життя в результаті промислового забруднення, причому сама «якість життя» є суб'єктивною характеристикою, яка не піддається точному визначенню. Отже, при встановленні фактичних обставин справ, які він розглядає, Суд покладається головним чином, хоча й не виключно, на висновки національних судів та інших компетентних національних органів. Для того, щоб оцінити, чи було досягнуто порогу тяжкості, чи існує екологічний ризик, Суд може взяти до уваги порушення не лише національних, а також міжнародні стандарти забруднення. Також можуть враховуватися медичні довідки, експертні оцінки, дослідження та звіти, в тому числі складені приватними експертами.

Негативні і позитивні зобов'язання держав:

Ст. 8 може застосовуватися в екологічних справах, незалежно від того, чи забруднення безпосередньо спричинене державою, чи відповідальність держави виникає внаслідок неспроможності належним чином регулювати приватну промисловість або приватний сектор.

Незалежно від того, чи розглядається справа з точки зору позитивного обов'язку держави вжити розумних і належних заходів для забезпечення прав заявників згідно з п. 1 ст. 8, чи з точки зору втручання державного органу, яке має бути виправданим відповідно до п. 2, застосовані принципи є загалом подібними. В обох контекстах слід враховувати справедливу рівновагу, яка

має бути досягнута між конкуруючими інтересами індивіда та суспільства в цілому; і в обох аспектах держава має певну свободу розсуду при визначенні кроків, які необхідно вжити для забезпечення дотримання Конвенції.

Оцінка, що дається ЄСПЛ у справах екологічного характеру в контексті порушення ст. 8 Конвенції:

У справах, пов'язаних з рішеннями держави, що зачіпають екологічні питання, є два аспекти розслідування, яке може бути проведено Судом:

- по-перше, Суд може оцінити по суті рішення уряду, щоб переконатися, що воно відповідає ст. 8;

- по-друге, він може ретельно перевіряти процес прийняття рішень, щоб переконатися, що інтересам особи було надано належну вагу.

Це стосується випадків розгляду рішень або заходів, вжитих органами влади для захисту прав, гарантованих ст. 8, а також розгляду рішень чи заходів, які становлять втручання державного органу у здійснення цих прав.

Приклади застосування статті 8 щодо захисту екологічних прав:

Забруднення та незручності, а також посягання на якість життя людей:

■ шум повітряного руху, спричинений аеропортом Хітроу в цілому ([Powell and Rayner v. Spojené Království](#), 1990) і, зокрема, нічними рейсами («[Хаттон та інші проти Сполученого Королівства](#)» [GC], 2003), або викликані розширенням основної злітно-посадкової смуги в аеропорту ([Flamenbaum and Others v. France](#), 2012 р.) або військовим аеропортом ([Ptachta та інші v. Poland](#) (грудень), 2014 р.);

■ Нічний шум з бару ([Sciavilla v. Italy](#) (грудень), 2000; [Oluic v. Croatia](#), 2010; [Удовічич с. Хорватія](#), 2014), нічні клуби («[Морено Гомес проти Німеччини](#)» ([Moreno Gomez v. Spain](#), 2004) або бари, паби та дискотеки ([Cuena Zarzoso v. Spain](#), 2018);

■ Шум з ательє з пошиття одягу ([Borysiewicz v. Poland](#), 2008);

■ Шум, спричинений вітровою електростанцією ([Fagerskiöld v. Sweden](#) (грудень), 2008 р.);

■ шум і вібрації, викликані комп'ютерним ігровим клубом («[Мілева та інші проти Німеччини](#)» ([Mileva and Others v. Bulgaria](#), 2010);

■ шум, спричинений феєрверками протягом двох окремих тижнів на рік ([Замміт Мемпел с. Мальта](#), 2011);

■ запахи, шум і токсичні випаровування від заводу для переробки рідких і твердих відходів ([Lopez Ostra v. Spain](#), 1994);

■ неприємні запахи, забруднення повітря та ґрунтових вод, спричинені місцем сміттєзвалища ([Kotov and Others v. Russia](#), 2022);

■ забруднення та інші неприємності, спричинені неправильним управлінням відходами ([Di Sarno and Others v. Italy](#), 2012);

■ шум і забруднення, спричинені автомагістраллю ([Уорд проти Сполученого Королівства](#) (груд.), 2004);

■ шум, вібрації, забруднення та запахи, спричинені дорожнім рухом (Dees v Угорщина, 2010; «Гримковська проти України», 2011); Kara and Others v. Poland), 2021 ;

■ Шум від міського залізничного вокзалу Bor v. Угорщина, 2013);

■ забруднення повітря металургійними заводами та іншими промисловими підприємствами (Fadeyeva v. Росія, 2005; Ledyayeva and Others v. Росія, 2006; Pavlov and Others v. Росія, 2022);

■ вплив забруднення води, повітря та ґрунту, спричинене вугільною шахтою, вуглепереробним заводом та териконами (Dubetska and Others v. Україна, 2011);

■ шум і пил, що виникають в результаті роботи бетонозаводу і руху вантажних автомобілів, що перевозять матеріали (Apanasewicz v. Польща, 2011);

■ Шум, спричинений роботою кар'єру (Мартінес Мартінес та Піно Мансано проти Іспанія, 2012);

■ Забруднення повітря, вироблене тепловою електростанцією (Jugheli and Others v. Грузія, 2017);

■ шум від вапнякового та цементного заводу (Podelean v. Румунія (грудень), 2019).

Забруднення та шкода здоров'ю:

■ забруднення повітря металургійним заводом (Fadeyeva v. Росія, 2005; Ledyayeva and Others v. Росія, 2006);

■ вплив на людину, яка проживає поблизу золотої та срібної копальні, ціаністого натрію, що використовується в процесі видобутку корисних копалин (Tatar v. Румунія, 2009);

■ забруднення повітря, спричинене заводом зі виробництва свинцю та цинку (Vasila v. Румунія, 2010);

■ забруднення повітря, спричинене тепловою електростанцією (Jugheli and Others v. Грузія, 2017).

Схильність до екологічного ризику:

■ близькість хімічного заводу, що виділяє велику кількість легкозаймистих газів і токсичних речовин в процесі свого виробничого циклу; у минулому на заводі стався нещасний випадок, що призвело до госпіталізації 150 осіб (Guerra and Others v. Італія, 1998);

■ вплив радіації під час атмосферних випробувань ядерної зброї, проведених Великою Британією на острові Різдва наприкінці 1950-х років (McGinley and Egan v. Сполучені Королівство, 1998 р., §§ 96-97 і 99);

■ близькість заводу зі зберігання та переробки небезпечних відходів за допомогою хімічних речовин, що «потенційно можуть спричинити значні ризики для навколишнього середовища та здоров'я людей» (Джакомеллі проти Німеччини (Giacomelli v. Італія, 2006 р., §§ 85 і 89);

■ ризик для здоров'я та безпеки, з яким стикаються мешканці сіл, розташованих поблизу золотодобувних копалень, яким дозволено працювати

з використанням процесу ціанування (*Taykin and Others v. Туреччина*, 2004; *Ogkan and Others v. Туреччина*, 2006, §§ 39-40);

■ вплив пасивного куріння в громадських місцях (*Botti v. Італія* (грудень), 2004) або у в'язниці (*Aparicio Benito v. Іспанія* (грудень), 2006 р.);

■ вплив на солдата низьких доз іприту та нервово-паралітичного газу з дослідницькою метою («Рош проти Сполученого Королівства» [ВП], 2005, §§ 155-156);

■ вплив радіації від веж стільникового зв'язку (*Luginbuhl v. Швейцарія* (грудень 2006 р.) або базова станція мобільного зв'язку (*Gaida v. Німеччина* (грудень), 2007 р.);

■ близькість золотого і срібного рудника з використанням процесу ціанування і хвостосховища (*Татарська проти Румунії*, 2009);

■ вплив сажі та частинок пилю, що виділяються дизельними автомобілями (*Грінпіс Є.В. та інші проти Німеччини* (грудень), 2009 р.);

■ вплив забруднення води, повітря та ґрунту, спричинене вугільною шахтою, вуглепереробним заводом та териконами (*Dubetska and Others v. Україна*, 2011);

■ будівництво муніципального кладовища біля будинку людини, що наражає її на екологічний ризик, зокрема забруднення води, у тому числі питної води (*Дземюк В. Україна*, 2014);

■ вплив забруднюючих викидів металургійного заводу, що спричиняє обґрунтований ризик для здоров'я (*Cordella and Others v. Італія*, 2019);

■ вплив електромагнітного поля, створюваного надвисоковольтною лінією електропередач (*Thibaut v. Франція* (грудень), 2022).

Тема 9. Свобода вираження поглядів та екологічні права

Стаття 10 (свобода вираження поглядів):

«1. Кожна людина має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, а також отримувати і поширювати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів. Ця стаття не перешкоджає державам вимагати ліцензування радіомовних, телевізійних або кінопідприємств.

2. Здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або покаранням, які передбачені законом і є необхідними в демократичному суспільстві, в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням або злочинам, для захисту здоров'я або моралі; для захисту репутації або прав інших осіб, для запобігання розголошенню інформації, отриманої конфіденційно, або для підтримання авторитету та неупередженості судової влади».

У контексті ст. 10 можемо говорити про такі категорії «екологічних справ»:

1) *Демонстрації та кампанії екологів.* Участь у демонстраціях екологів є висловленням думки для цілей ст. 10, навіть якщо ці демонстрації мають наслідком фізичне перешкоджання діяльності, проти якої заперечується. Приклади: протест проти стрілянини тетерева або розширення автомагістралі («[Стіл та інші проти Сполученого Королівства](#)», 1998, § 92), проти проекту міського розвитку ([Перадзе і Інші v. Грузія](#), 2022, § 41), або повернути увагу громадськості до впливу на навколишнє середовище буріння та експлуатації нафти ([Bryan and Others v. Росія](#), 2023, § 85).

Екологічна кампанія також є висловленням думки для цілей статті 10. Приклад: кампанія, проведена громадською організацією «Грінпіс» проти китобійного промислу ([Дрімман і Інші v. Норвегія](#) (грудень), 2000).

2) *Висловлення думок з екологічної тематики.* Питання, пов'язані з охороною природи та навколишнього середовища, здоров'ям та повагою до тварин, є питаннями загального занепокоєння, які, в принципі, користуються високим рівнем захисту відповідно до права на свободу вираження поглядів.

Коментарі, зроблені в рамках зобов'язань щодо екологічних проблем, також мають високий рівень захисту, оскільки вони є вираженням політичних або активістських поглядів. Приклади: заяви обраного представника, присвячені екологічним питанням. ([Mamere v. Франція](#), 2006, § 20) або коментарі, зроблені під час виборчої кампанії «зеленим» кандидатом на місцевих виборах ([Дежарден проти Франції](#), 2007, § 46).

Такий високий рівень захисту означає, що свобода розсуду держав-учасниць при оцінці необхідності втручання у свободу вираження поглядів є «особливо вузькою». Високий рівень захисту не застосовується там, де методи і засоби екологічного вираження прирівнюються до примусу; у таких випадках держави-учасниці мають широку свободу розсуду.

3) *Визнання особливої ролі природоохоронних об'єднань у поширенні інформації про дії органів державної влади.* Беручи участь у дебатах загального інтересу, НУО виконують роль громадського спостерігача, що має таке ж значення, як і преса; для виконання цього завдання вони повинні мати можливість розкривати факти, які можуть становити інтерес для широкої громадськості, надавати їм оцінку і тим самим сприяти відкритості діяльності органів державної влади. Тому вони користуються високим рівнем захисту з точки зору реалізації своєї свободи вираження поглядів. Це стосується і екологічних неурядових організацій.

4) *Доступ до інформації з екологічних питань.* Хоча стаття 10 Конвенції не надає загального права на доступ до інформації, якою володіють органи влади, вона може, певною мірою та за певних умов, гарантувати таке право та обов'язок органів влади поширювати інформацію, зокрема, що стосується доступу до екологічної інформації.

Надання інформації громадськості є одним із найважливіших засобів захисту добробуту та здоров'я місцевого населення в ситуаціях, коли

навколишнє середовище перебуває під загрозою. Свободу отримання інформації, гарантовану статтею 10, слід тлумачити як надання фактичного права на отримання інформації про членів місцевого населення, які зазнали або можуть постраждати від діяльності, що становить загрозу навколишньому середовищу.

Суд зазначив, що, хоча стаття 10 не надає особі права на доступ до інформації, якою володіє орган державної влади, і не вимагає від держави повідомляти їй таку інформацію, таке право або обов'язок можуть виникнути:

а) якщо розкриття інформації було накладено судовим наказом, який набув юридичної сили;

б) якщо доступ до інформації є інструментом для здійснення особою свого права на свободу вираження поглядів, зокрема «свободи отримувати та поширювати інформацію», і якщо його відмова становить втручання в це право.

5) *Доступ до засобу правового захисту*, що полегшує перевірку змісту та якості наданої інформації. Суд зазначив, що право на доступ до інформації (якщо воно виникає) буде позбавлене змісту, якщо інформація, надана компетентними органами, є нечесною, неточною або навіть неадекватною. Справді, повага до права на доступ до інформації вимагає, щоб надана інформація була достовірною, особливо якщо це право впливає з юридичного зобов'язання держави. Отже, ефективність цього права вимагає, щоб у разі виникнення пов'язаного спору відповідні особи мали засіб правового захисту, який би сприяв перегляду змісту та якості наданої інформації в рамках змагального провадження.

Підстави, пов'язані з охороною навколишнього середовища, можуть становити легітимну мету, що виправдовує втручання у здійснення свободи вираження поглядів.

Приклади застосування статті 10 щодо захисту екологічних прав:

■ захист навколишнього середовища та здоров'я населення французькою владою після Чорнобильської катастрофи ([Mamere v. Франція](#), 2006, § 20);

■ лікування тварин ([VGT Verein gegen Tierfabriken v. Швейцарія](#), 2001, §§ 70-71; у цій справі, яка стосувалася відмови від трансляції телевізійного «рекламного ролика» про промислове тваринництво, зробленого асоціацією захисту тварин, Суд зазначив, що ступінь свободи розсуду держави має бути зменшена, оскільки на карту поставлено не суто «комерційні» інтереси даної особи, а її участь у дебатах, які зачіпають загальні інтереси);

■ жорстоке та аморальне ведення сільського господарства та працевлаштування, вирубка лісів та продаж нездорової їжі ([Стіл і Морріс проти Сполученого Королівства](#), 2005, § 88);

■ полювання на тюленів на півночі Норвегії ([Bladet Troms та Stensaas v. Норвегія](#) [ВП], 1999, §§ 6364);

■ вплив атомної електростанції на навколишнє середовище ([Sdruzeni Jihoceske Matky v. Чеська Республіка](#) (грудень), 2006);

- заплановане будівництво нової дороги ([Almeida Azevedo v. Португалія](#), 2007, § 28), а також проект містобудування ([Peradze and Others v. Грузія](#), 2022 р., §§ 41 і 45);
- захист навколишнього середовища і здоров'я населення та управління ними турецькою владою в контексті катастрофічного землетрусу 17 серпня 1999 року ([Guvener v. Туреччина](#), 2007, § 29);
- якість води ([Desjardin v. Франція](#), 2007, § 46; [Sabanovic v. Чорногорія та Сербія](#), 2011, § 44; [Tanasoaiça v. Румунія](#), 2012 р., §§ 43 і 48);
- вплив забруднення та інших порушень ([Sapundzhiev v. Болгарія](#), 2018 р., § 40 і 45);
- збереження об'єкта культурної спадщини ([Margulev v. Росія](#), 2019 р., §§ 37 і 47);
- захист сільськогосподарського та лісгосподарського використання земель від поширення вторинних будинків ([Osterreichische Vereinigung zur Erhaltung, Stärkung und Schaffung v. Австрія](#), 2013, §§ 35-36);
- затоплення стародавньої ділянки в результаті будівництва греблі («Кангі проти Німеччини») ([Cangi v. Туреччина](#), 2019, § 34);
- будівництво гідроелектростанцій ([Kiligidaroglu v. Туреччина](#), 2020, § 49);
- екологічні ризики та ризики для здоров'я проекту, пов'язаного з транспортуванням, поводженням та зберіганням у глибоких геологічних сховищах великої кількості високоактивних та довготривалих радіоактивних відходів, що становлять високий ризик для здоров'я населення та навколишнього середовища ([Асоціація Бурестоп 55 та Інші v. Франція](#), 2021, § 87);
- план видобутку родовищ золота і срібла ([Bumbes v. Румунія](#), 2022, § 92).

Тема 10. Право власності та екологічні права

Стаття 1 Протоколу № 1 до Конвенції (захист власності):

«Кожна фізична або юридична особа має право на мирне володіння своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений свого майна інакше, як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права.

Однак попередні положення жодним чином не обмежують право держави забезпечувати виконання таких законів, які вона вважає необхідними для контролю за використанням власності відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших внесків чи штрафів».

Особливості застосування даної статті в контексті «екологічних справ»:

I. Обмеження права власності за екологічними ознаками.

Для того, щоб втручання у право власності було сумісним зі ст. 1 Першого протоколу до Конвенції, воно повинно відповідати принципу верховенства права та переслідувати законну мету в загальних або суспільних інтересах. Також має існувати розумне співвідношення пропорційності між використовуваними засобами та метою, яку прагнуть досягти. У зв'язку з цим, Суд перевіряє, чи було досягнуто справедливого балансу між вимогами суспільного інтересу та інтересами відповідної особи.

Суд дає державі широку свободу розсуду як у виборі методів і засобів реалізації, так і в оцінці того, чи були їхні наслідки легітимовані в інтересах суспільства занепокоєнням для досягнення поставленої мети:

а) Охорона навколишнього середовища: справа, що становить загальний або суспільний інтерес:

- захист навколишнього середовища, природи, лісів, берегової лінії, видів, що перебувають під загрозою зникнення, біологічних ресурсів, спадщини та громадського здоров'я є питаннями суспільного інтересу. Таким чином, екологічний аргумент може бути використаний для обґрунтування втручання в право на повагу до власності;

- охорона здоров'я населення та навколишнього середовища також є питанням загального інтересу у розумінні ст. 1 Протоколу № 1.

б) Широка свобода розсуду: вживаючи для цілей загального інтересу дії, що становлять втручання в право власності, держави користуються широкою свободою розсуду як щодо вибору засобів примусу для досягнення даної мети, так і щодо оцінки пропорційності цих засобів досягненню поставленої мети. Суд підкреслив, що це особливо стосується випадків, коли загальний інтерес, який переслідується, стосується захисту навколишнього середовища.

в) Нагляд з боку Суду. Принципи прецедентного права, що стосуються права на повагу до власності, застосовуються у досить стандартний спосіб до заходів, що обмежують це право, спрямованих на збереження навколишнього середовища.

Суд, зокрема, перевірить, чи мав заявник, беручи до уваги свободу розсуду держави, нести індивідуальний і надмірний тягар таким чином, що було порушено справедливу рівновагу, яка мала бути досягнута між захистом права власності та вимогами загального інтересу. Так, наприклад, позбавлення власності без виплати суми, обґрунтовано пов'язаної з її вартістю, як правило, становитиме непропорційне втручання, а повна відсутність компенсації може вважатися виправданою згідно зі ст. 1 Протоколу № 1 лише за виняткових обставин; це застосовується, незалежно від того, чи експропріація була спрямована на захист навколишнього середовища, чи мала іншу мету.

II. Порушення права власності внаслідок шкоди навколишньому середовищу

Ст. 1 Протоколу № 1 в принципі не гарантує права на мирне володіння майном у сприятливому докльлі. Тим не менш, промислові аварії, стихійні лиха і, ширше, шкода навколишньому середовищу можуть призвести до руйнування, погіршення або зниження вартості майна. Держава може нести

відповідальність за останню згідно зі статтею 1 Протоколу № 1, незалежно від того, чи були негативні наслідки для власності наслідком невиконання позитивного зобов'язання щодо захисту прав власності або втручання, пов'язаного з органами влади:

а) *Пряма відповідальність держави.* Держава може нести відповідальність згідно зі ст. 1 Протоколу № 1 у випадку:

- знищення або пошкодження майна в результаті екологічних катастроф (екологічні катастрофи промислового типу; передбачувані природні екологічні катастрофи)

- знищення або пошкодження майна, спричинене погіршенням стану навколишнього середовища внаслідок приватної діяльності;

- втрата вартості майна внаслідок шкоди навколишньому середовищу.

б) *Невиконання державою свого позитивного обов'язку щодо захисту власності.* Позитивні зобов'язання, викладені у ст. 1 Протоколу № 1, вимагають від держави регулювати приватну промисловість таким чином, щоб контролювати будь-яке забруднення або порушення, що виникають (що стосується екологічної небезпеки, правила повинні включати превентивний аспект). Таким чином, відповідальність держави за цим положенням може впливати з відсутності відповідних нормативно-правових актів, що регулюють приватну промисловість.

Крім того, в екологічному, як і в інших контекстах, позитивними зобов'язаннями щодо захисту права на повагу до власності є вимога забезпечити судовий розгляд, охоплений відповідними процесуальними гарантіями, що дозволяють національним судам ефективно та справедливо вирішувати спори, що стосуються майнових питань.

Приклади застосування ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції щодо захисту екологічних прав:

■ анулювання дозволу на експлуатацію гравійного кар'єру ([Fredin v. Швеція \(No 1\)](#), 1991, § 48);

■ відкликання дозволів на планування ([Pine Valley Developments Ltd та інші v. Ірландія](#), 1991, § 57);

■ перепризначення об'єкта нерухомості як природоохоронного об'єкта, таким чином позбавлення його статусу «земля забудови» ([Bahia Nova S.A. v. Іспанія](#) (грудень), 2000 р.);

■ скасування указів про дозвіл на забудову території, що позбавляє її статусу «землі під забудову» ([Kapsalis and Nima-Kapsali v. Греція](#) (грудень), 2004 р.);

■ віднесення земельної ділянки до природоохоронної території після внесення змін до містобудівної схеми, що призвело до заборони будівництва з метою захисту будівель, що мають історичну чи культурну цінність, та розвитку зеленої зони в місті ([Galtieri v. Італія](#) (грудень), 2006 р.);

■ позначення земельної ділянки «лісовим садибом», наслідком, зокрема, заборона на будівництво ([Ansay and Others v. Туреччина](#) (грудень), 2006 р.);

■ рішення про вилучення з земельної ділянки статусу «земля під забудову» з огляду на археологічну важливість території, до складу якої вона входила ([Perinelli and Others v. Італія](#) (грудень), 2007; [Longobardi and Others v. Італія](#) (грудень), 2007 р.);

■ знесення будинку на тій підставі, що він був побудований без дозволу на планування в лісовій зоні, в якій такий дозвіл не може бути виданий ([Hamer v. Бельгія](#), 2007, § 81);

■ відкликання дозволу на планування та наказу про знесення дачної ділянки ([Тумеляй v. Литва](#), 2018, § 75);

■ відмова у прийнятті заявки на отримання дозволу на видобування торфу ([Pindstrup Mosebrug A/с проти Данії](#) (грудень), 2008 р.);

■ віднесення земельної ділянки до «громадського лісового масиву», що перешкоджає власнику обробляти та заготовляти її або укласти будь-які правочини щодо цієї землі ([Коктепе v Туреччина](#), 2008, § 87);

■ заборона на полювання на лисиць («[Френд та інші проти Сполученого Королівства](#)» (грудень), 2009 р., §§ 56-57);

■ відмова у прийнятті заяви про видачу дозволу на будівництво у зв'язку з віднесенням земель сільськогосподарського призначення до природоохоронних об'єктів ([Tarim v. Туреччина](#) (грудень), 2010 р.);

■ рішення про заліснення ділянки землі, таким чином позбавивши її статусу «земля під забудову» ([Лазаріді v. Греція](#), 2006, § 34);

■ відмова від позовних вимог про компенсацію за забудову сервітуту, зняття статусу «земельної ділянки під забудову» різних земельних ділянок ([Malfatto and Mieille v. Франція](#), 2016, § 63);

■ заборона промислової експлуатації лісів з метою їх збереження ([Sakskoburgotski та Chrobok v. Болгарія](#), 2021, § 260).